

Hrvatska usmena književnost ljubuškoga kraja u etnološkom i antropološkom kontekstu

Vukojević, Antonela

Master's thesis / Diplomski rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:460221>

Rights / Prava: [In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-20**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

Odsjek za Hrvatski jezik i književnost

Hrvatski jezik i književnost

Hrvatska usmena književnost

**HRVATSKA USMENA KNJIŽEVNOST LJUBUŠKOGA KRAJA U
ETNOLOŠKOM I ANTROPOLOŠKOM KONTEKSTU**

Studentica

Antonela Vukojević

Mentor:

prof. dr. sc. Marko Dragić

Split, 2015. godine

KAZALO

UVOD	2
1. PREDAJE	3
1.1. POVIJESNE PREDAJE	3
1.1.1. Herceg Stipan Vukčić Kosača.....	3
1.1.2. Diva Grabovčeva.....	4
1.1.3. Pravo prve bračne noći.....	5
1.2. ETIOLOŠKE PREDAJE	6
1.2.1. Rijeka Mlade	6
1.2.2. Kako je postao Ljubuški i njegovo ime	7
1.3. PRIČANJA IZ ŽIVOTA	9
1.3.1. Priče o Boneti	10
2. NEKADAŠNJI ŽIVOT	13
3. BADNJAK	17
4. USKRS	18
5. USMENE LIRSKE PJESME	19
6. GANGE	22
7. EPSKE PJESME	31
7.1. Hajduci	31
7.1.1. Mijat Tomić	32
7.2. Andrijica Šimić	50
8. BROJALICE	54
ZAKLJUČAK	57
LITERATURA	59
KAZIVAČICA	60
SAŽETAK	68
SUMMARY	68

UVOD

Usmena književnost, usmene predaje i priče o događajima iz prošlosti oduvijek su zanimale ljude. Želja da se zna ono što je prije bilo ne počiva isključivo na ljudskoj znatiželji, to je naprosto jedan od načina da se sazna prošlost i životi ljudi prije nas da ih možemo usporediti s današnjim vremenom i današnjim običajima.

Usmena književnost se kroz povijest nazivala raznim imenima. Tako se u renesansi, gdje je postojao velik interes za usmenu književnost, ona naziva "narodna književnost". Također, ona se nazivala i "anonimna književnost" od kraja osamnaestog stoljeća, a naziv "folklor – narodno znanje" je sugerirao William Thomas.¹

Kad se govori o nazivlju usmene književnosti u Hrvatskoj, važno je istaknuti da se ona za vrijeme dominacije Seljačke stranke nazivala "seljačka književnost". Štoviše, bila je nazivana i "pučkom književnošću", ali ta dva pojma nisu istovjetna. Usmena književnost se nazivala i "tradicionalnom", ali najduže se zadržao službeni naziv "narodna književnost", do devedesetih godina prošloga stoljeća.²

Sustav usmene književnosti čine:

lirska poezija,
epska poezija,
priče (pripovijetke),
drama (folklorno kazalište),
retorički (usmenogovornički) oblici,
mikrostrukture (poslovice, zagonetke).³

Svaki od ovih navedenih sustava se može dalje podijeliti na vrste i podvrste. Naravno, u obzir se mora uzeti i činjenica da između ovih vrsta ima i preklapanja.

Tema ovog diplomskog rada tiče se usmene književnosti ljubuskoga kraja u Hercegovini, običaja ljudi s toga prostora kroz oči jedne kazivačice. Rad se također odnosi na etnološki i antropološki kontekst iskaza.

¹ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 11.

² Isto.

³ Isto, str. 12.

Priče, pjesme i ostalo navedeno u radu su snimljeni te prepisani doslovno kako ih je kazivačica izrekla. Na kraju rada nalazi se i rječnik s tumačenjem riječi jer postoji velik broj nepoznatih ili manje poznatih riječi u radu.

Ovaj diplomski rad svjedoči o životu i običajima ljudi ljubuškoga kraja od tridesetih godina 20. stoljeća pa do dana današnjega; priče prate kazivačičin život te živote ljudi bliskih njoj, kako je i zapisano.

1. PREDAJE

"Predaje su usmeno-književni žanr koji se temelji na vjerovanju u istinitost onoga o čemu se priča, bilo stvarnom vjerovanju, bilo onome koje još podupiru struktura i izraz teksta, ali ne više i zajednica u kojoj se priča pripovijeda. Tematski se dijele na povijesne, mitske/demonološke i etiološke, ali ima i prepletanja među njima."⁴

U ovom diplomskom radu ima velik broj raznih predaja, ali najbrojnije su zacijelo "pričanja iz života" što nije teško objašnjivo. Naime, kazivačica se najviše i najjasnije sjećala onih priča vezanih za njen život i život bliskih joj osoba.

1.1. POVIJESNE PREDAJE

Povijesne predaje govore o prošlosti, obično o jednom ili više povezanih događaja. Predaje su obično nabijene pripovjedačkim planom s elementima afektivnosti, ekspresivnosti i imaginacije. Iako su one jednim dijelom povijest, prije svega su one doživljaj određene osobe ili generacije. Naravno, sadrže prepoznatljive sastavnice usmene književnosti.

Moglo bi se reći da se povijesne predaje u jednu ruku približavaju suvremenoj historiografiji jer i ona povijesne osobe i događaje ne interpretira isključivo činjenicama nego uključuje i ostale kontekste kao što su događaj, svjedočanstva raznih sudionika, čak i neke priče koje nisu nužno podudarne, ali svaka od njih sadrži djelić istine.

1.1.1. Herceg Stipan Vukčić Kosača

Herceg Stipan Vukčić Kosača (Kosača kod Foče, 1405. – Herceg Novi, 1466.) u nasljedstvo od svog strica dobio je, između ostalog, i Hum. Nakon što se on prozva hercegom,

⁴ Usp. Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo 2005.

od tada se i Hum naziva Hercegovinom. On se ženio tri puta te je čak odveo i sinovu ženu zbog čega je i zaratio sa sinom. Također, on je prešao na katoličanstvo s bogumilstva. O njemu su ispjevane mnoge pjesme i nadaleko je poznat u Ljubuškom kraju, po čijoj je ženi navodno dobio i ime sam grad. U Ljubuškom je zacijelo najpoznatija građevina upravo kula herceg Stjepana.

KULA HERCEG STIPANA

Kulu herceg Stjepana zidali su Turci i to puno puta, jer vazda je se sorila. Čim je oziđu, ona se sorije. I undana su ti oni čuli da trebaju ujit mladu katolkinju sa diteton i da je zazidaju u tu kulu i da se ta kula ne će više sorit.

I oni su ujtili tu ženu i to dite, i to muško dite.

*I oni su nju zaziđali odvojeno od diteta, zaziđali u zid, živu. I kroz taj zid njoj je iz prsiju proteklo, kažu, mliko. I kula se više nije rušila.*⁵

U Proboju kod Ljubuškoga u narodnoj je memoriji predaja o hercegovu blagu:

HERCEGOVO BLAGO

Dok je Stjepan vlada Hercegovinom njegov mlađi sin se s njim svadi, ode u Bosnu i iskupi vojsku, te objavi Stjepanu rat.

*Kada je Stjepan uvidio da mora napustiti grad on utovari sedam mazgi zlata, pobjegne u Dubrovnik. Htjede kasnije Stjepan uzeti svoje zlato da ode u Herceg Novi, ali zlato su prisvojili Dubrovčani i napisali na ulazu u grad: "Doša Stjepan i dotjera zlato", a na izlazu: "Proša Stjepan i otjera zlato".*⁶

1.1.2. Diva Grabovčeva

O ramskoj mučenici Divi Grabovčevoj Hrvatice već dva stoljeća pripovijedaju a svake prve nedjelje u srpnju tisuće Hrvatica i Hrvata hodočaste njezinom grobu na Kedžari na Vran planini. U Ljubuškom kraju živa je tradicija o Divi Grabovčevoj:

⁵ Isto, str. 106.

⁶ Marko Dragić, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: proza, drama i mikrostrukture*, priredio, *Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 djela*, knj. 5, MH, HKD Napredak, Sarajevo, 2005., str. 107.

Diva Grabovčeva. O njoj su naši stari isto puno pričali. Ma bila je to cura poznata po svojoj lipoti ne samo u svom kraju, nego i naširoko u Ercegovini. Ona je bila pastirica gori u ramskom kraju.

I tako je tuda di ona čuva ovce prolazija i taj Tahirbeg i zagleda se u Divu mladu i finu, a kako i ne bi? Ali ona nije njega zamirila, ma ne samo što nisu iste vire, nego nije joj pasa' i gotovo.

Ali ko smi' reć Turku da ga neće, te je nju ćaća posla' kod jednog čovika da čuva ovce, da je sačuva od bega. Kako se Tahirbegu ništa nije moglo sakrit, tako je on i sazna di je mlada Diva, i poš'a' je po nju. Kad je on nju naša', opet je pita' 'oće li poč' za njega. Ona je još jednon rekla da neće. Onda je on nju tija natrat' da pođe za njega, ako neće milon - oće silon. Ali to na Divu nije dilovalo, nije tila poč' za njega i gotovo.

Kad je on vidija da mu nema druge, uzeja je svoj mač i ravno joj ga u prsa zaboja. Diva tako izdanu i umre jer nije tila bit s Turčinon. I dan-danas se priča o njoj, i kako je ona bila ponosna, nije se dala tako lako nikom, pa ni strašnom Tahirbegu.

Tako ti je to u životu, moja ćeri. Nekad će te tit natirat na nešto što nećeš. Samo se tribaš smislit šta oćeš i ić za tin. Ne triba feramat druge ljude, nemoj dat da te neko ponizi, tribaš znat ko si i koliko vridiš.⁷

Predaja o Divi Grabovčevoj je zasigurno jedna od najpoznatijih predaja na ovim prostorima.

Priča o njenom životu je većini poznata, ako ne iz mnogobrojnih knjiga, a onda iz pjesama (jedna od najpoznatijih je zacijelo ona od Thompsona "Diva Grabovčeva" koja govori o Divinoj hrabrosti pred Turčinom).

Također, u svojoj knjizi "Djevojački grob" Ćiro Truhelka, osječki arheolog (koji je i pronašao navodni Divin grob na Kedžari) piše o Divinu životu i smrti. Iako nitko sa sigurnošću ne može utvrditi autentičnost ove priče o Divi, mnogobrojni ljudi svake godine prvu nedjelju u mjesecu srpnju idu na Kedžaru na misu pokraj Divina groba.

1.1.3. Pravo prve bračne noći

Naveliko je poznato pravo prve bračne noći. Naime, kad bi se mlade Hrvatice udale, prvu bračnu noć bi morale provesti s agom ili begom, a tek nakon toga bi okaljane bile vraćene svom mužu te bi ponekad i rodile dijete kao posljedicu tih prvih bračnih noći. Priče

⁷ Kazala je Stojka Vukojević.

kruže da su se zato počele i održavati zajedničke svadbe, gdje bi se veći broj mladenaca oženio tako da bi sačuvali nevjestinu nevinost za muža.

Turski aga zamirio djevojku katolkinju u Radišićima i došao je sa svojom četom i na silu je odveo i to je bilo teško podnijeti roditeljima. Imali su prijatelje u Dalmaciji. Skupe se Dalmatinci da se revanširaju agi. I dođu s četom Dalmatinci u Radišiće i dočekaju bega i ubiju njega i njegovu vojsku i kasnije se njima osvetili Turci.

Kad je bila misa na Božić na tom groblju, došli su Turci priko brda i što su god zatekli na misi u groblju – ljudi, djece, žena – sve su poklali. I tu se silna krv prolila, i zbog toga se to groblje nazvalo Krvnica.⁸

1.2. ETIOLOŠKE PREDAJE

"Etiološke predaje nastaju na temelju povijesnih događaja i osoba i iz ljudske potrebe za objašnjenjem uzroka i podrijetla nastanka naziva pokrajina, mjesta, lokaliteta, grobova, groblja, prezimena; nastanka i nestanka jezera, vrela, bunara, čatrnja, virova, ponora te uzroka različitih pojava u prirodi i među ljudima."⁹

Nije teško shvatiti tu veliku težnju k objašnjavanju i odgonetanju etnoloških predaja. Ljude je oduvijek zanimalo kako su to nastala imena mjesta, rijeka, mora, brda, planina i ostalog.

Etiološke predaje mogu nastati na raznim razinama kao što su povijesna, mitska, eshatološka, demonološka, legendna. Također, neke etnološke predaje nastaju na temelju pričanja iz života, te se u njima čuvaju sjećanja na važne ljude i događaje iz prošlosti.

1.2.1. Rijeka Mlade

Znaš ovu našu rijeku kraj Otoka kod Vitine? Znaš li ti, ćeri, zašto se ona zove 'Mlade'?

E pa, puno prije moga vrimenta, Turci su dugo vladali našin krajevima, i sama to znaš, valjda su vas to učili u školi. Turci su nas tlačili i stvarali nam probleme, i 'arač nan zadavali. Ali nije to sve, mada to niko baš i ne priča, jer nije to lipo za čut'. Turci bi, kad bi se neka naša cura udavala, uzeli curu i odveli je svon glavnon čoviku, nekom agi, da je obeščasti i iskoristi tu noć i unda je vratili njezinom mladoženji. Ma bili su Bože ti sačuvaj. A jadne cure bi se čuvale za udaju, da čiste odu. Tako ti je u to vrime, kako su nan pričali naši stariji, bila jedna cura koja je bila lipa, ko i svaka 'Ercegovka, crne kose i očiju, a biloga lica. I pročulo

⁸ Kazivao je Mirko Macan.

⁹ Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*, Sarajevo 2005., str. 30.

se među Turcima da se ta cura ide udavat. A Turci ko Turci, 'oće lipu curu da uzmu. I kad su svatovi vodili curu na vinčanje, Turci su požurili brže-bolje s konjima i zgrabili curu od svatova i tili je odvest'. I tuda di su išli, morali su prić' most da odu do tog svog tabora. Jadna cura je mislila o tome kako je čista i neokaljana i kako 'oće da se takva uda, a ne da se dadne nekom Turku i da se više ne more pogledat u oči. Kad su prilazili priko mosta, ona se skoči s tog konja i baci u rijeku. I eto, otad se ta rijeka zove 'Mlade', i to ime je ostalo, eto, sve do dana današnjega.¹⁰

Ova predaja govori o hrabroj, mladoj kršćanskoj djevojci koja nije htjela izdati svoju vjeru i svoju čast i nevinost. Ovo je samo jedna od mnogobrojnih predaja koje govore o odvažnim kršćankama koje su se prenosile s koljena na koljeno.

Kazivačica navodi kako je njena majka njoj i sestrama ovu predaju kazala dok su još bile malene, s ciljem da ih odmah na početku života nauči važnosti kršćanske vjere i neokaljanosti.

Većina majki su ovu predaju prenosile da bi svojim kćerima dokazale kako se vjera nipošto ne smije zanemariti, čak i po cijenu vlastita života.

1.2.2. Kako je postao Ljubuški i njegovo ime

O nastanku imena Ljubuški ispleleo se nekoliko predaja. U tim predajama glavni su akteri herceg Stipan Vukčić Kosača i njegova žena Ljuba:

Ljuba, žena Ercega Stjepana, šetala se jednom sa svojijem dvorskim gospodama, te se malko od njih udalji i zađe u neku malu šumicu. No što je ona dublje zalazila, sve ju je nešto dalje vuklo, a šumica je sve više rasla i širila se i napokon postane gustom i nepreglednom šumom. Sva u strahu i upravo izvan sebe, lutala svijetla gospođa neprestano po šumi, ne bi li kako tako našla put i izlaz, da se odavle po što po to ispriprosti. Dok je ona tako tumarala, tražeći svoj spas, dotle su je njezine gospođe, pune brige i straha iskale i dozivale, te napokon, kad im nije pošlo za rukom, da je nađu, otiđu u dvorove ercega Stjepana i kažu sve što je i kako je. Namah s mjesta bude naređeno najboljim junacima ercegovim, da je traže i da premetnu i obigraju brda i doline ne bi li je gdje god našli. Ali svaki trud bio im je izlišan i uzaludan. Nje nema, te nema. Već se stalo i sunočavati, ali od vojvotkinje ni glasa ni traga,

¹⁰ Kazala je Stojka Vukojević.

kao da ju je more popilo. Vas dvor bio je u crno zavrt i u najvećoj žalosti. Svašta se nagađalo i opet pogovaralo. Jedni su je čak držali i mrtvom, ko da je nikad ni Bog nije dao. Ovo je mnijenje za najviše maha preotelo, kad se saznalo, kako se nenadano iz nebuha i na jednoč stvorila ona velika i strahovita šuma, koju je priča brzo napunila najužasnijim i najgoropadnijim dusima. Od te šume svak je odsle zazirao više nego od smrti. Plač i lelek orio se po cijelom dvoru i po svojkolikoj vojvodini jer se bio glas već svuda raznio o tom nemilom i nenadnom događaju. Dok se sve ovo ovako zbivalo i dok su hrabri junaci i prvi dostojanstvenici vojvodstva obijali gore i bregove, tražeći nesretnu gospođu, ljubav svoga gospodara, dotle je ona sva iznemogla i poništena u najvećem očaju na pola mrtva pala pod jedan hrast. Ovaj hrast bio je nekoć nasred srijede današnjeg Ljubuškoga, a ona čudnovata šuma protezala se na sva četiri kraja oko njega. U kasno več doba noći usnije kneginja vrlo lijep san, koji ju je čisto da rekнем, oživio i ozdravio, a malo za tјem se probudi i okrene ponešto na desnu stranu. Sjajna mјesečina već je bila povisoko odskočila na obzor i čarobno je provirivala kroz gusto granje. Čim se ona okrenula na desnu stranu, odmah primijeti, kako malo dalje od nje zemlja postepeno raste i visi se. Čas prije tu je bila ravna čistina, od koje je narastao najprije omalešan brežuljak, koji se sve više i više uspinjao, dok se napokon ne rastvori i zasja se svuda iz njega naokolo velika i divna svjetlost. U najvećem strahu i uzbuđenosti, od koje se malo prije lijepim snom okrijepila, gledala je sada smrtnijem pogledom hercegova ljubav ovaj prizor. A još, kad se ukazala u onoj svjetlosti čudnovata i prelijepa gospogja, koja je bila Blažena Djevica Marija sa silnom množinom anđela, tada ona nije više znala, gdje je. Smrtni strah bio je posvema obuzeo. Tresla se, kao šiba na vodi. Na to će joj reći sveta Bogorodica: „Ne treba, draga, ni najmanje da se bojiš". Sami je Bog htio, da ti ovamo zađeš i da se sve stvori, te da me izbaviš iz crne zemlje. Mnogo je godina, otkako čamim pod zemljom. Ja sam bila prilika same Djevice Marije; pa kad su navalili na crkvu i razorili je, spasla sam se pod zemlju od griješne ruke. Bog mi je bio još onda naredio, da će me izbaviti nekakva kraljica, koju eto u tebi vidim. Lijepa nek ti je hvala i prosto ti bude zaželjeti, što se samo pomisliti može, a ja ću ti to odmah ispuniti“. Kad je to čula i razumljela kneginja, malo se povratila i došla sebi i zaželi da na onom mjestu postane grad. Odmah čim je ona to i pomislila, istoga onog časa stvori se lijep grad, a one šume nestane, ko da je nije nigda ni bilo. Kneginja, kako je bila dobra i pobožna, pokupi iz cijele svoje zemlje sve siromahe i jadnike, što ih je bilo, te im pokloni onaj grad i u njem ih nastani. A ti siromasi i jadnici, da se što zahvalnijim pokažu prema svojoj dobročiniteljici,

prozovu taj poklonjeni im grad, Ljubuški" po njezinom imenu Ljuba i što ih je kao rođena majka ljubila, pa se tijekom imenom taj grad još i sada zove.¹¹

U suvremenim predajama govori se o hercegu Stipanu koji je u svoju ložnicu primio Mlečanku:

Priča o Ljubuškom i tome kako je on dobio ime kazuje da je herceg Stipan jednom otputova u Carigrad da bi posjetio sultana koji je tada bio tamo na vlasti. I dok je Stipan tako putova tamo, Mlečani uputili sultanu u Carigrad vrlo lipu balerinu. Kad je ju Stipan vidija, on onako otvoren za ženska, odma mu se ona svidila i zadrža je on za se. Iako je ima već Stipan ženu Ljubušu i s njom puno dice, nije tija odustat od Mlečanke. S njom je uživa u Blagaju, ali nije tija da ga Ljubušu otkrije i dozna za njegovu tajnu. I šta će on, odluči Ljubušu sagradit grad. Valjda se on nada da će se tad njegov grij manji činit. Uradi Stipan to, i nadi gradu ime po njoj, znači grad dobi ime Ljubuški.¹²

Također se pripovijeda da je herceg Stipan obljudbio nevjestu i da se po tome mjesto prozvalo Ljubuški:

Po čem je naš Ljubuški dobio ime? – E, ima ti o tom puno legendi i priča među narodom. Jedna od nji vezana je za planinu Ljubišnju. Ona ti se nalazi na području naše zapadne Ercegovine. Ta predaja tvrdi da su se erceg Stipan i njegov sin na toj planini sukobili oko sinove izabranice, ercegovne snahe. Erceg Stipan našao sinu ženu, ali mu je ubrzo nakon toga i oteo. Planina bila misto sukoba, ali se na području današnjeg Ljubuškog erceg Stipan nastanio sa svojom novom izabranicom. I po tome Ljubuški dobi ime. Je li dobio ime po njiovoj ljubavi ili po ljubomori koja je nikla u srcu ercegovna sina?¹³

1.3.PRIČANJA IZ ŽIVOTA

Pričanja iz života su neke kraće predaje, često podrugljiva tona. U njima se obično na smiješan način priča o ljudskim (ne)zgodama, ismijavaju se ljudi kao stanovnici određenih mjesta, ili kao pripadnici određenih društvenih slojeva.

¹¹ Ivan Zovko, „Kako je postao Ljubuški i njegovo ime“. *Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, Knjiga II, Godina II, Sarajevo, 237-238.

¹² Milijan Pandžić, rođen 1959. godine, živi u Ljubuškom kazao je 2012. godine.

¹³ Jakov Mlinarević kazao je 2012. godine.

Nerijetko se isprepliću s vicevima, šalama i anegdotama.

1.3.1. Priče o Boneti

Svako mjesto ima neku posebno zanimljivu osobu oko koje je narod ispleo priče. U ljubuškom kraju takav je Boneta:

BONETA I "ŽIVIJA RADIĆ"

Znaš, u naše je vrime bija jedan smišni čovik, 'nako malo lud. Ma nismo mi znali je li on stvarno lud, tako se je pričalo po selu. On se zva' Boneta. Doša' bi on kod našeg ćaće pitat' da mu dadne vina pa bi onda nama dici priča' di je sve bija i u kakve je probleme upa', jer on je bija poznat po problemima.

Tako nan je jednon priča' kako je on bija u nekoj gostionici sa nekin ljudima, a to je bilo vrime kad se nije smija spominjat' Radić jer bi te partija uvatila i vodila miliciji. I tako je on s njima bija u gostionici, i pili su puno. Kad su svi bili tako pijani, počeli su se svi derat' i vikati "Živija Radić", a i Boneta s njima. Uto ti je došla milicija i zgrabila ji sve i odvela u stanicu na ispitivanje. I tako su jedan po jedan ulazili u stanicu i kako nisu mogli lagat' da nisu pivali, sve su ih zatvorili na misec dana. Ali kad je doša' red na Bonetu, on miliciji reka' da, dok su svi drugi vikali "Živija Radić", on njih privarija i vika "Živi' ću, radi' ću". I kako mu niko nije moga dokazat' da tako nije i bilo, pustili su ga. I on je doša' doma i svima to priča' kako je privarija miliciju, ma svi su ga volili radi toga.¹⁴

Kako kazivačica tvrdi, Boneta je bio naveliko poznat u svome, a i okolnim selima po brojnim dogodovštinama, kao što i slijedi u iskazu.

BONETA I GROBLJE

Taj Boneta je uvijek neakve gluposti pravija. I jednon tako, kad smo mi već bili malo stariji, skoro tako k'o ti sad, počeli smo gledat momke, a momci su počeli gledat nas. I svi su se pravili važni, samo da se svide onoj curi koju su tili. I tako se i meni svidija jedan momak. U to vrime su ti momci išli na groblje samo da pokažu curama kako se oni ničega ne boje, i da će se moć' brinit' o toj curi, da nisu plašljivi.

¹⁴ Kazala je Stojka Vukojević.

I tako su taj momak i njegovi drugari tili jednu večer otić' do našeg groblja. Mi cure bi stale na vratima groblja, a oni bi otišli do nekog groba, viknili i vratili se, samo da pokažu da ji nije stra'. A bilo nas je sviju stra', bija je mrak mrkli, ni prst prid okon se nije vidija. I tako smo se mi jednu večer okupili i otišli do groblja.

Nismo mi znali da se Boneta opet napija i lega' u jedan grob kad je prolazija grobljen do kuće, jer nije moga više 'odat. Nas nekoliko cura smo stali na vratima groblja i čekali da momci odu. I taj momak se tija napraviti pametan i hrabar, i on je sam otiša' prošetati' kroz cilo groblje. I tako je on iša' i iša', i unda zavika' iz svega glasa: "Ja se ničega ne bojin. Nek izađe onaj ko mi smi' išta. Ja san neustrašiv". Nato se Boneta skoči iz onog groba, potrči za njin i vikni za njin: "Šuti budalo, neki "oće spavat ovd'e u groblju".

Jadni momak se ustravija, počejja vrištat' i dozivat' mater. Mi koji smo bili iz daljine vidili smo da je to bija Boneta i nije nas bilo stra' jer smo znali da se napija i tu lega' na grob nečiji, i samo smo se smijali, a on od stra' nije zna ni kako se zove, a kamoli 'ko to stoji prid njin. Kad se on vratija cili pripadnut, i počejja plakat", ma mi smo se valjali od smija. A on jadan ništa ne razumi. Ni sutradan kad smo mu mi rekli da je to bija Boneta, nije nan virova'. Bija je uvjeren da su se to mrtvi digli, i da se neko od nji' naljutija što on po mraku više po groblju, i tako je svima i priča'.

Možda je on i svatija šta je ustvari bilo tu, samo ga je bila sramota reć' da se je prip'a jednog običnog pijanca koji je jedva moga 'odat, a kamoli da bi mu moga' nešto i napraviti'. A jadni Boneta nije ni moga' potvrditi' priču kad se od pića sutradan nije sića ni 'di je bija ni šta je radija. Ali glavno da više otada niko nije iša' u groblje pokazati' koliko je neplašljiv, a to je bilo vridno toga.¹⁵

Bonetu je prkos mogao doći glave. Međutim, on se uvijek znao snaći, o čemu svjedoče i brojne priče kao što je i ova koja slijedi.

BONETA I DUHAN

A Boneta, Boneta. Nikad sa njin mirovanja. Tako ti je on jednon pušija duvan na pijaci 'di je moj ćaća prodava' brašno. Moja ćaća ga je uvijek opominja da ne puši jerbo će ga uvatiti milicija. Ali nije njega to bilo briga, on bi se ionako uvijek snaša. I 'oda je tako Boneta po pijaci sa duvanon u ruci, bez imalo sakrivanja i bez stida. I milicija je tako jednon naišla

¹⁵ Isto.

da provjeri red na pijaci, i vidili su dim negdi u daljini pa su tili vidit ko to smi prkosit' zakonu koji su oni postavili. I tadan su vidili Bonetu kad su se približili. Čin je on nji' opazija, odman je potrča', pa neće se valjda dat' lako uvatit tin nesritnicima, koliko god da je kriv. A milicija potrči za njin vičuć' jedni drugima da je u biloj majici i crnin gaćama. I Boneta je jadan trča' i trča', znajuć' da će ga brzo stić', jerbo nije bija jak na nogama. On je svatija da se triba sakrit'. Ali 'di će se sakrit' na pijaci, to je mora smislit'. Kad je naiša' kraj mog ćaće, nešto mu je palo na pamet. Nato je on uzeja ćaćinu crvenu vindaku, ogrnija je oko sebe, malo zamaza' lice brašnon. Moj ćaća je svatija šta Boneta 'oće, pa se samo maka' i pravija k'o da je kupac, ta neće valjda izdat' prijatelja. I milicija je tudan prošla, a Boneta za njima više: "Brašno, brašno, triba li van brašna?" Niti su oni i pogledali za njin, oni su nastavili trčat'. Nakon nekog vrimenta, kad su vidili da ga neće nać', otišli su. Boneta vrati ćaći vindaku i ode svojin puten, i upali duvan. Je, je, opet je upalija duvan. Ma neki ljudi neće razumit' da je ploča vruća dok se ne opeku. A on je na sebi uvik ima' rukavice što se toga tiče.¹⁶

Bonetova mržnja prema tadašnjoj "miliciji" nije bila strana i uvijek je gledao kako bi ih nasamario, kako kazivačica tvrdi. Tako u nastavku slijedi priča o tome kako ih je uspio prevariti.

BONETA I MITO

Boneta je vazda ima' neke probleme s milicijon, oni bi njega jadnog uvik šćepali, a on bi in vratija stostruko. Tako ti je jednon njega milicija uvalila, a 'ko zna zbog čega, više se ni ne sićan. On je bija bisan na nji' i tija se nekako izvuć'.

U to vrime ti milicija, normalno, nije smila uzet' mito od nikoga, za to in se davalo veliku kaznu. Nego, Boneta ti je bija odveden u stanicu i on je doša' do ideje. Jedan milicajac je s njin sta' dok je drugi otiša' po nadređenog svoga. Boneta je iz džepa izvadija nekoliko para i bacija ji na pod da ne vidi milicajac koji je bija s njin. Unda mu je reka da pogleda šta je to na podu pokrj nji. Milicajac je vidiya pare i tija ih uzet'. Reka je Boneti da će uzet' pare i ostavit' ji u stanici da mogu dat čoviku ili želi koji ji dođu tražit'. Uto od gori dolaze drugi milicajac i šef, a milicajcu pare u rukama. Jadni milicajac se nije ni snaša', a Boneta iz svega glasa vikne njima dvojici da je ovaj milicajac uzeja od njega mito. Oni su vidili njega s parama i povirovali. Džaba se on jadan braniya, bilo mu je gotovo. Pošto se njima nije dalo

¹⁶ Isto.

pandžat sa sitnin kriminalcon, pustili su Bonetu. Eto, uvijek se on nekako izvuče. Snalažljiv je bija, nije ga svit ima'.¹⁷

2.NEKADAŠNJI ŽIVOT

Priče o nekadašnjem životu, kao što im i samo ime govori, svjedoče o životu ljudi u jedno određeno vrijeme u prošlosti.

Ponekad se, kao što je i slučaj u ovome radu, veličaju prethodna vremena i osuđuju sadašnja vremena i sve po čemu odudaraju od prošlosti.

Priče u ovome radu govore u vremenu prije novih tehnologija, o vremenu kad je kazivačica bila mlada, tj.od 40-ih godina prošloga stoljeća pa nadalje.

VREMENA BEZ TEHNOLOGIJE

Kad smo mi bili mladi, nije to vako bilo. Nije bilo televizije, radija ni čudesa današnji'. Ima' si hajvan, ima' si krave, ovce, koze, konje i livadu, nije bilo ovi' mogućnosti k'o danas. Dica bi išla u školu, a kad se vrate, pomagali bi svojim oko kuće šta triba, pa onda u polje. Imalo se duvana, pa se to nizalo. Imalo se živine oko kuće, pa se to vodilo na ispašu. Nije nama nikad bilo dosadno, imali smo društvo, jedni druge i izmišljali smo sami svoje igre. Na livadi bi se gonjali, igrali, smijali, kupali se na rijeci liti, ma bilo nan je bolje nego vama danas.

Ova današnja dica su stalno za onin ekranima, onin kompjuterima ili kako se to već zove, samo čekaju na one tipke. Pa digni se, otidi vani, pogledaj kako je fin dan, prošetaj. Ma kakvi! Nikoga nije briga za ništa nego samo mobiteli, telefoni, i ta tehnologija.¹⁸

Kazivačica je imala jednog brata koji je umro jako mlad, o čemu govori sljedeći iskaz.

BRAT PERO

U obitelji je nas bilo šest sestara i jedan brat. Nije bilo čudno u to vrime imat' tako puno dice. Sad je čudno više od troje dice, a jedno ili dvoje je taman dovoljno. I mi smo svog brata uvijek pazili jer je on bija najmlađi od nas sviju. Mi sestre bi se s njim igrale i uvijek bi ga

¹⁷ Isto.

¹⁸ Isto.

štedili od kakva težeg posla, bar dok nije naresta'. A kad je naresta', bija je baš fin momak, stasit, visok i crn. Nema cure koja se ne bi za njin okrenila. I moj brat se je oženija dosta mlad, sa dvadeset i kusur. I kad mu se rodilo treće dite, vidija je on da nema kruva u našin krajevima, da triba u Njemačku otić', tamo su išli naši ljudi malo zaradit', obogatit' se i unda se vratit' svojima doma u 'Ercegovinu. I tako je i on napravija, otiša' je jednu zimu u Njemačku. I javlja' bi se on, posla' bi pismo svako malo samo da vidimo da mu je dobro, da je živ i zdrav. I nakon nekog vrimenta nismo dobili nijedno pismo, pa smo prvo mislili da se to izgubilo puten, poštari su ga možda zametnili negdi. Nakon misec dana došlo je pismo, ali ne od Pere. Poslali su ga oni što su šnjini radili. Peru je prigazilo neko auto dok je prilazija cestu. U to vrime u nas nije bilo puno auta pa je nama to bilo čudno, ali Njemačka je uvijek bila napridna, oni su ji imali ićmet. I tako je mog jadnog brata auto prigazilo, i samo smo dobili njegovo tilo da ga moremo pokopat'. Vidiš šta ti je život, u jednom trenu jesi, u drugom već nisi. Ma ništa na vom svitu nije sigurno, kažen ti ja. U šta se moreš uzdat' da će uvijek ostat' 'nako kako ti 'oćeš? Ma u ništa, baš u ništa.¹⁹

Kazivačica navodi i svoje dogodovštine iz škole koja joj je ostala u ugodnom sjećanju iako je zbog svoje, kako kaže, prkosne naravi znala izvući deblji kraj.

ŠUTNJA JE ZLATO

Znaš, od nas sestara, ja san bila najmlađa, od nas pet. Samo je brat bija mlađi od mene. I kako su moje sestre krećale u školu tako bi učile čitat', i tablicu množenja, i neakve pismice za školu. I dok je svaka sestra tako išla u školu, ja bi š njon učila. I ja san sve to znala dok još nisan krenila u prvi razred, jerbo san to brzo upijala, ko spužva. A kad san krenila u školu, bilo mi je dosadno jer san to sve već znala. Drugi nisu znali ni slova, a ja znala i čitat' i pisat', i tablicu množenja, a to se učilo tek u trećen razredu. I kad bi učitelj nešto pita', ja bi uvijek digla ruku. Tako je on nakon nekog vrimenta vidija da ja sve znan, pa me nije tija pitat' tako da i druga dica mogu naučit', a ne da samo ja govorin. A ja se naljutila na učitelja. I jednon kad je on pita' nekoga nešto iz tablice množenja, ne mogu se sitit' šta, ja ni pet ni šest, nego viknen odgovor iz svega glasa. A učitelj jami šipku i da mi deset šiba. Ma nisu mene bolile šibe koliko me bolilo to što učitelj nikad mene nije tija pitat'.

I nije to ni zadnji put da san dobila šibe, nekad bi ja baš iz inata rekla odgovor. A učitelj bi se skočija sa svog mista i da deset šiba. Eto, tako ti je to bilo. Ne smi'sh uvijek ni reć'

¹⁹ Isto.

*ono šta znaš, to te more ubit'. Ne smi' se pravit' pametan, već budi ponizan, a ako te neko nešto pita, fino mu reci. Ne govori se džaba da je šutnja zlato, moja 'ćeri.'*²⁰

Kazivačica Stojka tvrdi kako je sljedeća priča jedna od onih koje su se zauvijek zapamtile. Čak i nakon više od šezdeset godina, i dalje se sjeća svakog detalja ovog dana.

NEUSPJELI KOLAČ

Znaš, kad smo mi bili mali, kako nas je bilo sedmero dice, uvijek bi bilo vike i skike po kući. Nek svak kaže "bu" i eto ti buke. Ali bili smo mi prilično mirna dica, za razliku od toga kakvi su drugi bili. Ali opet se sićan nečega što smo napravili, neku glupost. To je bija dan prije nego će materi i ćaći bit obljetnica braka. Tako smo se mi dica dogovorili da ćemo mi napraviti neki kolač kad nji' dvoje odu u polje. Tako ti je i bilo. Oni su otišli u polje, a mi smo zgrabili upustva za pravit' neki najjednostavniji kolač, samo eto da pokažemo da smo se sitili obljetnice. I mi smo nekako to smučkali, napravili smjesu i stavili to peč'. Ali nešto nas je pomelo. Kiša je počela lagano rosit' pa su mater i ćaća ranije došli kući.

*I nismo in mi smili dat' da uđu u kuću pa smo se mi dica svi okupili oko nji' i zapričavali ji. I tako ti je prošlo neko vrime, i mi smo se vratili u kuću, a imali smo šta i vidit'. Sve zadimljeno, smrdljivo. Izvadili mi tepsiju, a kolači zagorili ko ugljen. Umalo se nismo svi i podušili od tolikog dima. A mater i ćaća se stali smijati'. A i mi s njima, šta ćemo drugo. Nisu vikali na nas jer su znali da smo imali dobru namjeru, da smo in tili kolače napraviti za obljetnicu. I mater je na brzinu napravila nove kolače, i onda smo se fino pogostili. Otada na svaku obljetnicu se sitimo toga kako smo tili napraviti kolač, a šta je ustvari na kraju ispalo od toga.'*²¹

Važnost roditeljske ljubavi se provlači kroz mnoge priče, a i svjedočanstva iz stvarnog života. Kazivačica je sljedećom pričom iz svoga života htjela istaknuti važnost roditeljske uloge u njenom životu iako njenih roditelja odavno već nema.

²⁰ Isto.

²¹ Isto.

RODITELJSKA LJUBAV

Kad san ja bila mala, mene bi često znali pitat' koga više volin – mater ili ćaću. Nikad nisan znala šta bi odgovorila, kako mogu nekoga volit' više kad nji' dvoje se jednako žrtvuju za mene, i rade po cile dane samo da bi nama osigurali bolji život. Bilo je nas sedmero dice, nije njima bilo lako. Tribalo je prvo na'ranit' sva gladna usta, pa onda nas i obuć', i obut'. I svako koju godinu, prirasli bi obuću i robu, uvijek bi tribalo nešto novo. I svakom od nas su morali kupit' i onu ploču za pisanje za školu, i pisaljku. Kažen ti, nije njima bilo lako. Ali kako svi roditelji vole svoju dicu, kad su ji već dobili, sad se moraju za nji' i brinit'. Ni 'tica ne ostavi svoje male 'tiće da se sami 'rane, već in u gnizdo donosi crve, da narastu i onda jednon i oni budu roditelji. Roditelji, mater i ćaća, oni su Bogon dani, zapanti šta ću ti reć.

Oni su jedini koji će te volit' i kad te svi drugi ostave. Sa nekin prijateljén ćeš se posvađat' i radi gluposti, i on će te izdat', ali mater i ćaća te nikad neće izdat', oni te vole bez ikakvih uvita. Šta god napraviš, u kakve god probleme upa', uvijek se možeš povjerit' roditeljima, oni će te tješit' i kad nisi u pravu. Oni će razumit' da imaš neki problem, pa bili su i oni u tvojoj koži, imali su i oni godina k'o i ti. Mater i ćaća su puni razumijevanja. Čak i ako nekad viknu na tebe ili se izderu, to rade za tvoje dobro. Svaka mater i svaki ćaća prvo gleda na svoje dite, a tek onda na sebe, dašta, čudna je ta roditeljska ljubav. Ja bi često svoju mater pitala koga ona od nas dice najviše voli, ko joj je miljenik, a ona bi uvijek rekla da nas sve jednako voli. Kako nas sve isto može volit'? Svi nas sedmero smo različiti, kako nas isto može volit'? Nikad mi to nije bilo jasno. Sve dok nisan i ja dobila svoju dicu, a unda i unuke. Koliko god oni bili različiti, svak' ti je na svoj način drag, svakoga voliš isto. To je čudna stvar kod ljubavi: što je više diliš, ona ti postaje sve veća. I znaš, kad smo već kod matere, ima jedna pisma o materi, tu pismu san davno naučila, evo sad ću ti je reć', i dobro je upanti, svaku rič:

*O kako lipo zvuči rič mati,
Najveće milje roda ljudskog,
Najdraže ime i najveće blago,
Za dite svoje spremna je i život dati.*

*I kad smo na krajnjem rubu svita,
I kad nan duša beskrajno pati,
S naših se usana razliva usklik:*

"O majko draga, o mila mati".²²

Kazivačica tvrdi da je sljedeći događaj istinit iako je danas to nezamislivo. U ljubuškom kraju još i danas stariji ljudi znaju govoriti o sličnim događajima kao što je ovaj koji slijedi.

MISTERIJA SPETENE KONJSKE GRIVE

Prije puno godina, dok san ja još bila tako mlada k'o i ti sad, imali smo mi nekoliko konja. U to vrime konji su valjali ko prevoz, ko traktor, i ko zna šta još. Ma bez konja nisi moga'. Imali smo mi nekoliko nji', ali nama dicit je uvijek bija najdraži jedan, Dorot se zva'. I danas se sićan kako mu se dlaka sjajila na suncu, bija je kafene boje. Onako cili umiljat i drag, moga' si ga češljat' i mazit' koliko 'oćeš, ne bi se on ni pomaka', a i volija je nas dicu, mogli bi s njim povozan bit', i ne bi nam dosadilo kako je to bija dobar konj. Nekad bi ga mi vodili na livadu s ćaćon, da konj malo pro'oda, i onda bi ga zajašili i tako se zabavljali. Ma volili smo ga i gotovo. I šta je čudno oko toga konja, mi bi ga navečer spremili za spavanje, iščešljali mu grivu duž leđa, a ujutru ko da ništa nisi radija, kosa se dočeka spletena. I kako to, nama nikad nije ni bilo jasno. 'Ko je to radija ni dan danas se ne zna. Neki govore da su to vile, drugi opet govore da to konji jedan drugon pletu. I tako smo nas par dice se skupilo i mi smo 'tili ostat' spavat' kraj konja da vidimo kako se to sve dešava. I mi smo se smistili kraj konja u štalu, i legli. Bili smo još mali, pa smo zaspali čim smo legli, još onako umorni od tog dana i obaveza. Ujutru smo se probudili, konju opet spletena griva. I eto, svašta su ljudi novo izmislili i našli, svakakve novotarije, išli su na Misec, zvizda milijun otkrili, svakakvi' čudesa, ali ni'ko nikad nije sazna 'ko to plete konjima grivu priko noći.'²³

3.BADNJAK

Badnjak (Badnji dan) je dan uoči Božića. Badnjak svoj naziv vjerojatno dobiva od starocrkvenoslavenskoga glagola "bъdeti" – bdjeti, budući da je to noć bdijenja, iščekivanje rođenja Isusa Krista, sina Božjega.²⁴

²² Kazala je spomenuta Stojka Vukojević.

²³ Isto.

²⁴ Marko Dragić, *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, br. 1., Split, 2008., str. 67-91.

Badnjak je također i naziv za drvo badnjak koje se po običaju navečer unosi u kuću te ga se stavlja na oganj da gori. Badnjak je zasigurno jedan od najbogatijih dana u hrvatskoj tradiciji, a po običajima i obredima koji ga prate može se raščlaniti na tri dijela: Badnje jutro, Badnji dan i Badnju noć.

Na Badnjak se obično posti, mada se svi ne pridržavaju toga. U Hercegovini se prema običaju na taj dan jede bakalar. Također se na taj dan okiti božićno drveće zvano "jelka" ili "bor" i ispod njega se stave jaslice sa malim figurama koje prikazuju rađanje Isusa Krista; jaslice obično sadrže i mahovinu.

Od tradicije, još je jedino ostao običaj da se uređuju kuće bršljanom i da se unosi "badnjak" (drvo) i postavlja ga se na oganj da gori.

Drvo "badnjak" se posiječe ujutro na Badnji dan i stoji ispred ulaznih vrata kuće do navečer. Navečer obično otac, glava kuće, unosi badnjak dok ga ostatak obitelji posipa pšenicom ili kukuruzom da bi sljedeća godina bila plodonosna.²⁵

A kad bi bilo božićno vrime, ćaća i mi dica bi se skupili i išli brat' bršljan. Onda bi kitili kuću izvana bršljanom, tako se to tada radilo, danas to više niko ne radi. A mater bi pošćropila svaku sobu u kući dok bi molila krunicu, za dobar život u narednoj godini. Na Badnjak bi ćaća ukosija jedno drvo, jedan bor. Mi bi ga okitili, ali ne onin svićicama i kuglama ko što se to danas radi, nije toga tada bilo. Stavili bi nekog ukrasnog konca, suvi' smokava ili šljiva, i ukasili drvo.

Navečer bi se kraj ognjišta unosija badnjak, jedno drvo bi ćaća unija u kuću, a mi bi ga posipali kukuruzom ili 'šenicom. A ujutru na sam Božić, mi dica bi se probudili prije pivca, samo da otvorimo darove da vidimo šta smo dobili. Tu bi vazda bilo orasa, suvi' smokava ili nekog drugog suvog voća, ili koji bombon, i mi bi bili zadovoljni. Da danas dadneš nekom ditetu pod bor suvog voća, gledalo bi te k'o ludo, i tražilo bi igračke, mobitele i 'ko zna šta već. Ma bili smo tada zadovoljni s malo onoga šta smo imali, nije nan duša bila gladna k'o danas ljudima. Ima' si vode, hrane, familiju, i šta bi ti više i tribalo?²⁶

4.USKRS

Uskrs je najveći kršćanski blagdan. Na taj dan je Isus Krist, sin Božji, dao svoj život za sve ljude svijeta i otkupio njihove grijeh. Tradicionalno se dan prije Uskrsa bojaju jaja i

²⁵ Marko Dragić, *Badnje jutro i dan u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina, Vol. 10, No. 10/2, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2014., str. 399-435.

²⁶ Kazala je spomenuta Stojka Vukojević.

ukrašavaju za sutrašnji veliki dan. Na Uskrs se obično ide na svetu misu, pa se nakon mise ljudi okupe ispred crkve i natječu se čije je jaje jače, tj. čije jaje će zadnje puknuti. Nakon toga svi odu svojim kućama i sa obitelji objeđuju.

Za Uskrs bi se isto skupila naša familija. S materon bi mi sestre išle do livade i brale listove od raznoraznog cvića za jaja. Jer tada se nisu bojala jaja k'o danas onin bojama, sve je to tada išlo prirodno. I kad bi listove ubrali, stavili bi ji na jaja, i to svezali u čarapu, i to sve ubacili u lonac sa kapulon, za lipšu boju. I kako su ta jaja bila lipa i šarena, ma divota je to bila gledat'.

I unda bi na sam Uskrs išli prvo u crkvu, pa bi nakon mise bilo momaka i cura sa folkloru i oni bi ispid plesali kolo, bili bi svi u narodnin nošnjama. A kako bi svi u crkvu ponili po jedno jaje, nakon toga plesa svi bi se tucali, ma bija je to smij veliki. I moj ćaća Paško bi svake godine pobijedija u tucanju, i svi su stali u čudu jer nisu mogli razumit kako svake godine on pobijedi. Sve je to tako bilo dok jedne godine mu jaje nije ispalo i nije se razbilo, tek smo tada svi vidili da je on ima' drveno jaje koje je bilo obojano, ma izgledalo je k'o pravo, ne bi ti nikad na njemu reka' da je od drveta napravljeno.

Je, bija je moj ćaća baš smišan, uvik je nešto izvodija, samo da nas dicu nasmije, bija je on baš dobar čovik. I ta se priča sa jajeton se uvik pričala sa svakin sljedećin Uskrson, sve dok moj ćaća nije umra, a i tad bi ga se ljudi sitili po tome. Eto šta se panti - budalaštine i smišne stvari.²⁷

5. USMENE LIRSKE PJESME

Lirska pjesma sastoji se od većeg broja lirskih slika u kojima prevladava osjećajnost. Pjesme mogu imati različite teme i najmnogobrojnija su usmenoknjiževna vrsta. Obuhvaćaju i vjersku i svjetovnu liriku.²⁸

Usmene lirske pjesme imaju neograničen tematski raspon i veliku raznovrsnost motiva i prilično je teško nabrojati sve životne motive koji iniciraju nastanak određene lirske pjesme pa iz toga razloga možemo reći da usmene lirske pjesme prate čovjeka od njegova rođenja do smrti, te mogu biti iz bilo kojeg aspekta ljudskoga života i njegovih zanimanja i djelatnosti.

²⁷ Kazala je Stojka Vukojević.

²⁸ Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, lirika, epika, retorika*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo, 2006.

Tako postoje npr. pjesme o ljubavi, pjesme koje slave ženinu ljepotu, pjesme o miru ili ratu, pjesme o svadbi i sa svadbnim motivima, pjesme o smrti i prolaznosti života, pjesme s religioznim motivima itd.

I.

*Udovice Ruže Jankovića,
jesi fina k'o što si prije bila?
Usne su ti k'o u pijavice,
obrve k'o u golubice.
Oči su ti k'o dvi kosilice.
Kad namignu, rosu s trave dignu.
Lice ti je bilje od goluba.
Udovice, bi li moja bila?
Ako ne bi, voda te odnila.²⁹*

Ova usmena lirska pjesma je napisana u devet stihova. Rima je nepravilna (abcccdeff).

Ovu su pjesmu (kako kazivačica tvrdi) pjevali momci kad bi se udvarali nekoj djevojci, pjesma je slavila ljepotu žene budući da je "udovica Ruža" bila jedna od najvećih ljepotica u prijašnje vrijeme.

Pjesma završava humorom – u slučaju da bi djevojka odbila momka ili da joj se ne bi svidio, on joj je poželio "da je voda odnese".

II.

*Pošla Anka na vodu,
da ubere jagodu,
otud idu tri žandara,
sva tri oružana.*

Prvi gura tenkove,

²⁹ Kazala je Stojka Vukojević.

*drugi nosi noževe,
treći nosi sablju tanku
da zakolje Anku.*

*Anka ih je molila,
bije le ruke sklopila,
"nemojte me braćo klati,
plakat će mi mila mati."*

*Kad su Anku zaklali,
svi su redom plakali,
samo nije onaj plak'o
što je Anku zakl'o.³⁰*

Pjesma se sastoji od četiri strofe, rima je parna (aabb).
Kazivačica nije znala u kojim se prilikama pjesma izvodi.

III.

*"Mene majka poslala
u ogradu k ovčama,
pa me gleda sa visine
da ne stanem s kime.*

*A ja stojim pa stojim
jer se majke ne bojim.
I ona je bila mlada
kao i ja sada."³¹*

Pjesma se sastoji od dvije strofe, svaka strofa se sastoji od četiri stiha. Rima je parna (aabb).

³⁰ Isto.

³¹ Isto.

Pjesma se obično pjevala u prigodama kad bi djevojke iz sela zajedno čuvale stado na pašnjacima, pjesma je zabavnoga karaktera.

IV.

Pita mene moja seka Kata:

"Što si, seko, neudata?"

A ja njojzi:

"Kad je mogla frajla Zora

da se uda za doktora,

a ja obr' gospojica

pa da budem majstorica.

Ja ću njozi iz inata

*baš za kakvog advokata."*³²

Pjesma se sastoji od devet stihova. Rima je nepravilna (aabccddee).

Pjesma se, kako kazivačica navodi, izvodila u prigodama kad bi se djevojke ili žene iz sela nalazile i skupa obavljale neke djelatnosti iz kućanstva. Pjesma ima elemente humora što ju čini prigodnom za pjevanje u više različitih okolnosti.

6.GANGE

"Ganga je lirska dvostruka pjesma. Pisana je u desetercu, najkarakterističnijem stihu narodnih pjesama. S obzirom na način izvođenja ganga je višeglasno pjevanje na način primitivne polifonije. Ganga je dvopjev; jedan pjevač pjeva, a prati ga jedan, dva ili više "gangača" i to svi u jedan glas. Koliki će broj "gangača" biti, ovisi o skupini ljudi, koja sluša, o slaganju glasova, a i o samom "pivaču" predvodniku i jačini njegova glasa, jer glas vođe mora nadvisivati ostale.

Glavni pjevač započinje pjesmu i predvodi ostale u pjevanju. Za "pivača" se kaže da "piva" ili "vodi", a za pratioce se kaže da "gangaju" ili "prate". Kad glavni pjevač završi prvi

³² Kazala je Stojka Vukojević.

stih, gangaši prihvaćaju, a on istodobno s gangačima nastavlja drugi stih. Svakomu je čast biti glavni "pivač", pa se često pjevači natječu, tko će započeti pjesmu.

Visina i brzina napjeva zavisi o fizičkim mogućnostima pjevača, o njihovim plućima i glasnicama."³³

Kao što kazivačica navodi, gange su jedan od najčešćih oblika i najrasprestranjenijih u Ljubuškom i okolici. Ganga se "pjevala" u mnogim prigodama kao što su svadbe, bilo kakva druga slavlja, pa čak i obična okupljanja seljana.

Kazivačica tvrdi da su se čak i na nekim sprovodima izvodile gange mada to i nije bio običaj inače.

Ganga je u prijašnja vremena služila za zabavljanje, a istovremeno je i zbližavala ljude. Gange koje se ovdje navode su tipične za ljubuški kraj prošloga stoljeća. U današnje vrijeme gange se sve rjeđe pjevaju i zaista je rijetkost da u prigodama poput svadbe ganga bude pjevana.

*Ne smin dragi, crnoga mi oka,
da me majka vidi pokraj momka.*

*Kad se moja kotulica trene,
u tri lole srce zaokrene.*

*Moja lole, što me nećeš ženit',
moje srce sasvim zaokrenit'.*

*Moja mala, srce će mu pući,
ja bi samo da se vratiš kući.*

*'Oće lola samo da me gleda,
ja se stidin pa mu zato ne dan.*

*Veseli su moga babe dvori
dok u njima curica govori.*

³³ Čagalj, Šime, *Ganga – kao oblik usmenog izražavanja*, 1979.

*Dođi, dragi, ili reci neću,
nek' se oči za drugin okreću.*

*Misli mala da će glavna biti,
ne zna ona da neće mrdniti.*

*Kotulice, svima oči biže,
uvatila san ih ja u mriže.*

*Di je sunce, da mi malo svane,
od ove muke srce da oda'ne.*

*Da san mlađa, bolja ne bi bila,
dalje od kuće ja ne bi smila.*

*Gango moja, gangala te lola,
gangala te oko mojih dvora.*

*Čekaj lola, čekaj jedno lito,
da me ne bi kogod priupit'o.*

*Lola traži moju ruku samo,
srići pravoj da se mi podamo.*

*Deder mala, samo se okreni,
od lipote srce pukne meni.*

*'Oće lola da se odman ženi,
on baš 'oće, a svejedno meni.*

*Di je staza di je ona stala,
tu je srce ukrala mi mala.*

*Lola moja donosi mi cvića,
oko mene ko 'tica kraj 'tića.*

*Moja mati, dušom ću te zvati,
doć' će dragi, nemoj me 'sovati.*

*Moja lole, dođi der mi vamo,
da se našoj sreći mi odamo.*

*Da je sriće da me mala spazi,
ja bi da je samo malo mazin.*

*Ne znan 'di je nestala mi lola,
nema mi je oko mojih dvora.*

*Da je danas vrime za udaju,
lole, to iz sela svi mi znaju.*

*Mala biži, ne da mi se vidit,
ljubit' ću je, nema se šta stidit'.*

*Podaj der mi sreće mili Bože,
da se moje male sreće množe.*

*Da me 'oće lole moga srića,
gorila bi za njin ja k'o svića.*

*Laže selo da ja drugog oću,
dođi, lole, dođi opet noću.*

*Srce moje, okreni se jugu,
da mi lola ne donese tugu.*

Mala moja, skupljaj svoju dotu,

da mi ne bi bila na sramotu.

*Neće lola da me mladu ženi,
već je vrime. Šta ću? Jao meni.*

*Da je lola u sri' bila svita,
ne bi ljubav bila nam sakrita.*

*Kotulice, vragu bi te dala
kad se ne bi u tebi udala.*

*Nije ni srića ono što je bila,
voda bila ljubav mi odnila.*

*Mala moja, ćirni mi ovamo,
Jedno drugom poljubac da damo.*

*Moje srce tuče pa se smiri,
lole se siti pa se uznemiri.*

*Lipa mala, oko moje crno,
s tobon nema tuge niti zrno.*

*Nema momka lipšeg od mog lole,
ja ću samo u njegove dvore.*

*Lole moja, sunce moje žarko,
kod sebe me samo mamiš varkom.*

*Okolo moje neće druge gledat',
samo će se mojoj loli predat'.*

*Da me nije, 'di bi lola bila,
o ljubavi mojoj samo bi mi snila.*

*Lipa moja, oko moje malo,
u tebi mi sve milo ostalo.*

*Kotulice moja, lipa si mi bila,
što se krećeš oko moga tila.*

*Neće lola da dođe ovog dana,
ostat ću i ove noći sama.*

*Reci mala, nemoj samo lagat',
'oćeš li se s mojin srcen slagat'.*

*Da je sriće i još malo para,
ja bi se odma' za lolu udala.*

*Usta moja nikoga ne ljube,
samo tebe, jedini golube.*

*Neće srića da me sada prati,
da me mojoj ljubičici vrati.*

*Oj curice, triput san te pita',
ne bi više da san poma'nita'.*

*Neće lola više da me gleda,
svoje sriće ni kapi mi ne da.*

*Di je lola, što me se ne siti,
sad ću šakon da mu malo pritin.*

*Ne da mala da je malo mazin,
još je zelena pa se zato pazi.*

*Moja mala neće da me gleda,
svojoj loli neće da se preda.*

*'Ko će sutra moje pisme pivat,
'ko će sutra moje snove snivat?*

*E moj dragi, da si malo bliže,
u'vatila bi te ja u mriže.*

*Nema vajde čekat malu stalno,
kad mi biži njeno oko čarno.*

*Ne da lola da me drugi gleda,
okom prati, okolo pogleda.*

*Moja mala 'oće malo cvića,
tako da je uvik prati srića.*

*Ne zna mala da ja neću doći,
čekat će me mala do ponoći.*

*Moju lolu za me briga nije,
on namigne pa se samo smije.*

*Moja mala magiju mi čini,
ja je molin da me malo mini.*

*Srićo moja, kratkog si mi vika,
u ruci samo jedna stara slika.*

*Mala mi se za svatove sprema,
sve spremila, samo dragog nema.*

'Di je lola, otpala mu kosa,

ja san za njeg' vazda bila bosa.

*Mala moja, lipša nego duža,
k'o u zoru procvitala ruža.*

*Nema lole, odnile ga gore,
otiša' je daleko na more.*

*Kako naći pravu lolu, mama,
ja bi rađe ipak bila sama.*

*Lole moja, čuvaj moju ruku,
da nas drugi nikad ne potuku.*

*Ne dan suncu da me zoron vidi,
još san mala pa se zato stidin.*

*Mala moja kupusine neće,
a fažola po tri-čet'ri teće.*

*Crna mala, lipa 'Ercegovka,
bi li tila lipog, mladog momka?*

*Što mi mater već ne sprema dotu,
da loli dadnen svu svoju lipotu.*

*Dok san mlada, lole, ti me ljubi,
kad san stara, da te ne izgubin.*

*Srce moje, nemoj mi poludit,
ode lola, koga ću sad ljubiti'?*

*Ode moja volja za životon,
oeće mala da rani me lipoton.*

*Kaže mala da će dušu dati,
'oću malu, stra' me njene mati.*

*Vridna mala, duvan stalno niže,
ja bi rađe da mi priđe bliže.*

*Ja sam mlađa, starija je seka,
'ko me voli, neka me pričeka.*

*Mala mi se u vukove piše,
obaveza dodija joj više.*

*Ne zna lola da ja iman brata,
on me čuva više nego tata.*

*Lole moja, sriće triba meni,
kad ćeš mladu da me ti oženiš?*

*Ne zna lola da mi nije prvi,
ne smi'n reći, neću da me smrvi.*

*Mala moja, ni šila ni prela,
već u majke mlaćanicu mela.*

*Ne da dragi da me kogod dirne,
crnin okon samo kad me smirne.*

*Moj se dragi falija kolegi
da kroz caklo ljubija me ne bi.*

Moj dragane, ne bi ni ja tebe

7.EPSKE PJESME

Usmene epske pjesme su od iznimne važnosti za Ljubuški i okolicu. Bile su nadasve popularne one koje su se bavile tadašnjim životom i tadašnjim problemima; u to vrijeme su bile najčešće one epske pjesme koje su se bavile Turcima i njihovom opsadom Bosne i Hercegovine i Hrvatske.

U pjesmama s takvom temom obično bi se jedan mladić, hrabri hajduk, odmetnuo u borbu protiv Turaka. Njegova mladost, dobrotu, hrabrost i volja bi se stavljale u opreku s osobinama Turaka koji su se karakterizirali kao zločesti, strašni i pokvareni ljudi.

Jedan od najčešće opjevanih junaka je zasigurno Mijat Tomić o kojem će dalje biti govora.

7.1. Hajduci

Padom Bosne i Hercegovine i Hrvatske u povijesti se pojavljuju hajduci, borili su se protiv osmanlijske okupacije. Hajdučke družine su se sastojale od Hrvata, Srba i Muslimana. Za razliku od uskoka koji su djelovali na poticaj vlasti ili makar sa znanjem vlasti, hajduci su bili samostalni u svom djelovanju. Glava hajduka nazivao se harambaša.

Hajduci su bili predvodnici mnogobrojnih ustanaka protiv Turaka pa su zato i postali sinonim za hrabre i odvažne ljude i borbu za slobodu svoga naroda. Mada, postoje oprečna mišljenja o tome jesu li hajduci zaista bili hrabri ljudi ili oni koji su donosili probleme. Ova oprečnost među mišljenjima se dovodi u vezu s time što je postojalo više vrsta hajduka.

Nadalje, u narodnim pjesmama se na njih ipak gleda isključivo kao pozitivce koji spašavaju svoju zemlju te su opjevani u mnoštvu pjesama. Jedan od najpoznatijih hajduka je zasigurno Mijat Tomić, o kojem postoji obilje priča koje svjedoče o njegovom junaštvu.

³⁴ Kazala je Stojka Vukojević.

7.1.1. Mijat Tomić

"Mijat Tomić spada među one plemenite hajduke koje je u planinu otjerao turski zulum. U njegovoj je družini bilo i muslimana i pravoslavaca. Ivan Rangjeo je pomoću epskih narodnih pjesama pokušao rekonstruirati njegov životopis. Nakon svega ovoga može se zaključiti: Mijat Tomić se rodio oko početka XVII. stoljeća u selu Brišniku kod Duvna, a poginuo je 1656. godine ili svakako između 1656. i 1659. godine izdajom trostrukog kuma Ilije Bobovca iz Doljana kod Jablanice (za kojeg moji kazivači kažu da je bio pravoslavac) za vrijeme vladanja Seidin-paše. Ubojica je bio Hadžizukićev rob (Arap) ili azap (žandar). Pjesme o Mijatu Tomiću zapisane su u Bosni, Hercegovini, Dalmaciji, Slavoniji, a desetak ih je tiskano i u 8. knjizi edicije Hrvatske narodne pjesme."³⁵

*Pije vino Tomić Mijovile,
u vr' Vrana više Duvna ravna.*

*Družinici svojoj govorijo:
"Ni u moje ni u vaše zdravlje,
već u zdravlje onoga junaka
koji će mi otići u Livno
i doniti praha i olova
i kalema čin' se knjiga piše."*

*Svi junaci nikom ponikoše,
u zelenu travu pogledaše.
Sam' ne gleda mali Marijane,
već mu gleda među oči čarne.*

*Što ga, bolan, po družini tražiš
kad ga sebi uz kolino raniš?
Te ti ode mali Marijane
i spusti se u veliko Livno,*

³⁵ Dragić, Marko, *Od Kozigrada do Zvonigrada*, Mala nakladna kuća Sveti Jure i Zajednica izdanja ranjeni labud ZIRAL, Baška Voda – Mostar - Zagreb 2001., str.154-155.

*tamo kupi praha i olova
i kalema čin' se knjiga piše.*³⁶

O pogibiji Mijata Tomića pjeva 28 epskih pjesama među kojima je i sljedeća:

SMRT MIJATA TOMIĆA

*Divan čini care u Stambolu,
Sve mu lale po divanu stale.*

*Care daje agam agaluke
A pašama d'jeli pašaluke,*

5. *Spahijama potvrdi berate.*

Sehidiji care govorio:

»Sehidijo, moja lalo mila!

Digni, paša, svoju tevabiju,

Hajde paša na Bosnu ponosnu,

10. *Ti ćeš mojom Bosnom upraviti!«*

A veli mu paša Sahidija:

»Čestit care, iza gore sunce!

Bogu fala a i tebi fala!

Nemoj mene Bosni kalovitoj,

15. *Ne mogu ti Bosnom upraviti,*

Jer na Bosni dv'je paše imadu:

Na Saraj'vu paša Smahilpaša,

A na ravnom Duvnu i Lijevnu,

Ondi kažu Mihat harambašu.«

20. *Govori mu care gospodine:*

»Sahidija, sve moje uzdanje!

Der podigni svoju tevabiju,

Valja t' sići na Bosnu ponosnu,

A evo ti dva katal fermana,

25. *Te pogubi dv'je paše bosanske.«*

Al' se paši na ino ne može,

³⁶ Kazala je Stojka Vukojević.

- Već podiže svoju tevabiju,
Ode vezir na Bosnu ponosnu.
Dan po danak, b'jeloj Bosni dođe,*
30. *Dođe paša šehar Sarajevu.
Ne htje paša past u Sarajevo,
Veće prođe šehar Sarajevo,
Na Gorici pope čadorove,
Pa doziva mlade Sarajlije:*
35. *L'jepo ih je paša dočekaio,
Pod čadorom misto načinio,
Kavu piju, eglenišu l'jepo,
Reče njima paša Sahidija:
»Sarajlije, sivi sokolovi!*
40. *Jeste l' mukti Bogu velikomu
I carevom bijelom fermanu?»
Rekoše mu mlade Sarajlije:
»Gospodine, paša Sahidija
Mi smo mukti Bogu velikomu*
45. *I carevom bijelom fermanu,
A i tebi, paša gospodine.«
Sahidiji vrlo milo bilo,
Zagru im ćurke i binjiše,
Pa odoše šehar Sarajevu.*
50. *Pa zaziva pašu Smahilpašu,
Smahilpaša na Goricu dođe,
L'jepo ga je vezir dočekaio,
Pod čadorom misto namistio,
Kavu piju, eglenišu l'jepo.*
55. *Onda reče vezir Sahidija:
»Smahilpaša od sve Bosne glavo!
Jesi l' mukti Bogu velikomu
I carevom bijelom fermanu?»
A veli mu paša Smahilpaša:*
60. *»Ja sam mukti Bogu velikomu*

*I carevu bijelu fermanu,
Al' nijesam takom murtatinu,
Koji dođe prodat Bosnu ravnu,
Ha! prodati Bosnu u kaure.«*

65. *Sahidiji vrlo mučno bilo,
Pa namače očim na kavaze,
A kavazi jedan na drugoga,
Smahilpaši glavu odsikoše,
Pokriše ga divan kabanicom.*

70. *To se čudo po Saraj'vu čulo,
To začula Smahilpašinica.
Uze svoga sina nejakoga,
Nejakoga, od po godinice,
Te veziru na Goricu dođe,*

75. *Pa govori paši Sahidiji:
»Sahidijo, gorska haramijo!
Što pogubi Smahilpašu moga?
Tko će moga othraniti sina
Nejakoga od po godinice?«*

80. *A govori vezir Sahidija:
»Ja, kaduno, Smahilpašinice!
Nijesam ti paše pogubio,
Zgubiše ga tvoje Sarajlije
Hrzeći ga bijelu Stambolu*

85. *Sve u devlet caru čestitomu,
Pa ti ga je devlet pogubio,
I mal mu je begluk okrenuo.
Molit ću se caru čestitomu,
Mal će tvomu pokloniti sinu.«*

90. *Pa se maši rukom pod serdžadu,
Izvadi joj stotinu dukata:
»Haj kaduno, Smahilpašinice,
Sina hrani i oda zla brani!«
Pa s' odatle vezir podignuo*

95. *I on ode Duvnu širokomu.*
Paša prvi konak učinio
U Crnićim kod hana novoga,
A drugi je konak učinio
U Kruščici, u Abihodžića.
100. *Paša dođe Duvnu bijelomu.*
Kada dođe, pope čadorove
Pa doziva duvanjske knezove.
Dodoše mu duvanjski knezovi
Pa je paša njima govorio:
105. *»Rajo prava, od Duvna knezovi!*
Brže da ste Tomić Mihovila
Ja njegovu glavu odsičenu,
Ja će otić vaša za njegovu!«
Kad vidiše duvanjski knezovi,
110. *Onda bilu knjigu nakitiše*
Pa je šalju Mihi u planinu:
»Harambaša, Tomiću Mijate,
Brže da si u Duvnu b'jelomu!
Tebe ište paša Sahidija,
115. *Jali tebe, jali tvoju glavu,*
Jal' odoše sve naše za tvoju.«
A kad Mihi tanka knjiga dođe,
Knjigu gleda Tomić Mihovile
Pa družini svojoj govorio:
120. *»Hej družino, draga braćo moja!*
Pijte vino ne opijajte se,
Valja ići Duvnu bijelomu,
Mene ište paša Sahidija,
Jali mene, jali moju glavu,
125. *Povezo je duvanjske knezove,*
Pa će otić sve njihove glave
A za moju glavu sa ramena.
Nije pravo, moja braćo draga,

- Oh, da ginu pravi siromasi,
130. Već hajdete pred pećinu donju,
Oprem'te se, što ljepše možete,
Ko da ćete, dico u svatove!«
To družina Mihi poslušala
I siđoše pred pećinu donju,
135. Svaki svoj je sepet otvorio.
Oni vade đuzel đeisiju,
Sve oblače svilene košulje,
A ni tkane, ni predane kose
Od bijele svile opletene,
140. Popunjene zlatom žeženijem;
Pa po njima čohane ječermje,
U kog dvoje, u kog troje toke,
A po tokam morkaste dolame,
Niz njih puca s obadvije strane
145. Sve od srme, zlatom ožežene,
Iz njih vise zlatni sindžirići;
U svakoga kovče i čakšire:
Više im je pod kolinom zlata
Nego im je čohe od pojasa!
150. Na nogama hrvatski čorapi,
A na njima pleteni opanci;
Sve podveze, kako guje ljute;
Oko pasa nozi i sindžiri
A za njima sv'jetli vedenici,
155. Među njima pale zakovane
Sve u srmu i u zlato suho;
Oko glave poše zamotali,
Iz poša se čisto zlato sjaše,
Prema žarkim odgovara suncem;
160. Zavrgli su dugim granalijam;
Sve se sjaju kako misečina.
Pa podoše niz Vran, niz planinu,

- Četrdeset i dva druga više.
Pred njima je Tomić Mihovile,*
165. *Dugačkom se zametnuo šarom,
Sjaše mu se kano sunce žarko,
I siđoše na Ljubušu ravnu,
A na pogled Duvnu bijelomu.
Ugleda ih paša Sahidija*
170. *Pa govori duvanjskim knezovim:
»Rajo prava, od Duvna knezovi!
Čij' su ono kićeni svatovi,
Svi pješice, vrlo odiveni?«
Govore mu duvanjski knezovi:*
175. *»Gospodine, paša Sahidija!
Nisu ono kićeni svatovi,
To je Mijat sa družinom svojom;
Eno za njim četres i dva druga.«
Tude Mijat društvo zastavio,*
180. *Tude Mijat društvu govorio:
»Hej družino, draga braćo moja!
Kad budemo pašinu čadoru,
Valja meni pod čador unići,
I veziru ruku poljubiti.*
185. *Vi stanite okolo čadora,
Na duge se puške naslonite
A metnite ruke na balčake.
Ako meni do nevolje bude,
Radite vi čador pogaziti,*
190. *Barem mene mrtva osvetiti.«
Pa dođoše pašinu čadoru.
Paši Mijat Božju pomoć viče,
Paša njemu pomoć prifatio:
»Bog t' u pomoć, gorska haramijo!«*
195. *Kraj sebe mu misto načinijo.
Sjede Mijo pod tijem čadorom*

- A družina čador opkolila,
Na duge se puške naslonila,
A metnuli ruke na balčake.*
200. *Kafedžija kafu iznosio,
Pa je daje Tomić Mihovilu.
Mijat meće a na prsa ruke:
»Fala tebi, mili gospodine,
Bogu fala a i tebi fala,*
205. *Neću kafe najpri, gospodine,
Prije tebe, paša Sahidija!
Da ti meni u pećinu dođeš,
Najprije bih tebi nazdravio
Pa ti, paša, čašu potkućio,*
210. *Kafedžiji vezir govorio:
»Kahfedžija, promini nam kafu!«
Pa im zdravu kafu donosio;
Kafu piju, eglenišu l'jepo.
Tako reče paša Sahidija:*
215. *»Ja, Mijate, haran harambaša!
Je l' istina, što mi ljudi kažu,
Da ti fataš tursku dicu, Miho,
Te prodaješ, bolan, u kaure?«
A veli mu Tomić Mihovile:*
220. *»Lažu, paša, viru ti zadajem!
Kad se bijah ja jako odbio
O, odbio, paša, u hajduke,
Bijah se ja zurđut dogodio
Te ufatih dvoje Cigančadi,*
225. *Obadvoje dadoh u kaure;
Potle nisam nikad nikadare
Ni vlaškoga a ni turskog sina.«
Al' govori paša Sahidija:
»Ja, Mijate, haran harambaša!*
230. *Je l' istina, što mi kažu ljudi,*

- Da ti ljubiš lijepe divojke
I neviste skoro dovedene
A po Duvnu i okolo Duvna?«
»Lažu, paša, viru ti zadajem!*
235. *Toga, paša, ne traže junaci.«
Opet paša Miji govorio:
»Je l' istina, što mi kažu ljudi,
Da razbijaš bale i toware,
Trgovačko da otimaš blago?«*
240. *»Istina je, paša gospodine,
Ne orems, paša, ne kopamo,
Trgovačko blago otimamo,
Hranimo se i od'jevamo se.«
Opet paša Miju zapituje:*
245. *»Kaži pravo, tako bio zdravo,
Sa šta ti se odbi u hajduke?«
A veli mu Tomić Mihovile:
»To ti, paša, i sam znati možeš!
Turski zulum kad dotešča raji:*
250. *Bog visoko a car je daleko,
Nitko nama pomoć ne imade!
Ja imado l'jepe podvornice
I livadu zelenu Jabuku;
Sve mi ote od Duvna kadija.*
255. *Tripot idoh do turskoga suda,
Sve je meni uzaludu b'ilo
Vlaška vira ne prije Turčina:
Pa ja odoh potražiti pravdu
U bogaze i tijesne klance,*
260. *Gdino sude gorske kosovice,
Pa sam Turke sudit naučio,
Ponajbolje Suzicu kadiju.«
Opet paša Miji govorio:
»Reci društvu, nek ti se odmori!«*

265. »Čestit paša mili gospodine,
Mlada dica, ni umorna nisu,
Neka dvore i tebe i mene.«
Pa je Mijo paši govorio:
»Gospodine, paša Sahidijo,
270. Što s' povezo duvanjske knezove?
Mrve im je muke i nevolje,
Kad im i ja na užinu dođem
A sa svoja četres i dva druga!
Valja tražit, šta doma nemaju,
275. Odveži ih ljeba ti careva!«
Zapovidi paša pašalijam,
Odvezaše duvanjske knezove,
Pa se maši rukom pod serdžadu,
Izvadi mu pedeset dukata:
280. »Na, Mijate, te se napij vina
Sa družinom gdje god u mehani;
Pak ja odoh u šeher Saraj'vo,
Evo tebi Duvno i Lijevno!«
Ode vezir k šeher Sarajevu,
285. Ode Mijat u Vran u planinu.
Kako vezir u Saraj'vo dođe,
Kako se je sačin učinio,
Pusti vezir po šehru telala:
»Nije 1' majka rodila junaka
290. Jal' sekuna brata odnijala,
Muškijem ga pasom opasala,
Tko b' otiša u Vran u planinu
Te donio glavu Mijatovu,
Ja doveo rukuh svezanijeh?
295. Dao bi mu punu kulu blaga
A iz hasne cara čestitoga.«
Telal vika tri pune nedilje,
Da se junak naći ne mogaše,

- Jer svak znaše, tko Tomić bijaše!*
300. *Kad četvrta nastade nedilja,*
Tu se nađe Klišanin Arape
I on ide carevu veziru,
Pa govori Klišanin Arape:
»Gospodine, paša Sahidija!
305. *Evo majka rodila junaka*
I sekuna brata odnijala,
Koj' će otić u Vran u planinu
Te doniti glavu Mijatovu,
Ja dovesti ruku svezanijeh,
310. *Jer ja znadem, paša gospodine,*
Sve ja znadem, staze i bogaze
I jatake, gdi dohodi Mijo,
Jer sam bio devet godin dana
U hajduštvu s Tomića Mijatom,
315. *Pa mu bijah nešto sakrivio,*
Htijaše me Mijat obisiti
Pa ne dade ostala družina,
Već onako mene otisnula.
Već daj meni jednu čizmu blaga
320. *I daj meni dvanaest delija«*
Vezir dade ne reče ni rječi.
Otle Arap društvo podignuo,
Dan po danak, u Doljane dođe
Ka bijelu dvoru Bobovčevu,
325. *Pa Iliju na oranju nađe,*
Zastavi mu ralo i volove:
»Bogom brate, Bobovac Ilija!
Daj mi izdaj Tomić Mihovila,
Da nosimo glavu u Saraj'vo,
330. *Ja svedemo ruku svezanijeh,*
A evo ti puna čizma blaga.
Kad siđemo u šehar Saraj'vo,

- Bolje će nas vezir darovati,
Dat će nama punu kulu blaga.»*
335. *Prevari se Bobovac Ilija,
Prevari se, ujede ga guja
On zastavi ralo i volove
Pak otiđe dvoru bijelomu
Te je bilu knjigu nakitio:*
340. *»O moj kume, Tomić Mihovile!
Dva si meni okumio sina,
Hodi siđi u selo Doljane,
Okumi mi sina i trećega,
Taman mi je d'jete za kumljenja.*
345. *Al' ne vodi ti puno družine,
Nejman puno vina i rakije.»
Kad Mijatu tako knjiga dođe,
Knjigu gleda a na nju se smije.
Pa govori Vidu Žeravici:*
350. *»Žeravico, moja vjerna slugo,
Opremi se što god lipše moreš:
Hajdemo mi u selo Doljane,
Da okumim d'jete Bobovčevo
S nama hoće Mali Marijane«*
355. *A veli mu Tomica hajduče:
»Ja moj striče, Tomić Mijovile,
Ne idi ti, Mijo brez družine,
Da ne bude kakva prijevara!«
Na to mu se Mijat razljutio,*
360. *Samo uze Malog Marijana,
Ode s njime u selo Doljane,
Bijelomu dvoru Bobovčevu.
L'jepo ga je kume dočekao,
Na bašči mu vatru naložio,*
365. *Na odaji pendžer prorezao,
U odaju Klišanin Arapa*

- Zatvorio Bobovac Ilija
I još s njime dvanaest delija.
Na bašću mu čedo iznosio,*
370. *Te mu Mijo čedo okumio,
Kose mu je zlatom pozlatio.
Daruje ga ljuba Bobovčeva,
Iznosi mu b'jela bošćaluka
Te darova Tomića Mijata*
375. *Bošćalukom krvlju pokapanim,
A staje mu nogom po nogama,
Ne bi li se Mijat ositio.
Al' se Mijat osititi ne može,
Već premisslja misli svakojake:*
380. *Što se moja kuma pomamila,
Te mi staje nogom po nogama?
Pa sidoše hladno piti vino.
Uze Mijo čašu od biljura.
Poče junak čašom nazdravljati.*
385. *Ama Arap, od Boga mu bilo!
Na pendžer je pušku naslonio
I dobro je pušku napunio,
Po dva drama praha latinskoga,
A dva zrna, jedno za drugijem,*
390. *I obadva zrna na sindžiru.
Poče Mijat hladno piti vino.
Pušci Arap vatru dobavio
I pogodi Tomić Mihovila,
Pogodi ga u grlo bijelo,*
395. *Zaklaše ga dva sindžirli zrna.
Kad Mijata puška udarila,
Jednoć reče: Jezus i Marija!
Drugoć reče: Pomozi mi Bože!
Treće reče: Drž' me, Marijane!*
400. *A četvrto: Biži, Marijane,*

*Pa ga uze Mali Marijane,
Njega baca na pleća široka,
Bježi s njime momak uz planinu.
Ama Arap, od Boga mu bilo!*

*405. Znadijaše stazu naprečicu
A uzjaha debela jagaza
I dostiže Malog Marijana
Pa se za njim buzdovanom baci
I u zlo ga misto pogodio,*

*410. Pod koljeno u nogu lijevu.
Mar'jan pade a Arap dopade
Mijatovu odsiječe glavu,
Marijanu on saveza ruke,
Pa ga vrati u selo Doljane.*

*415. Pa digavši Bobovac Iliju
I odoše šehar Sarajevu.
Kad su bili u šehar Saraj'vo,
Pokloniše glavu Mijatovu,
Marijana ruku svezanijeh*

*420. I dadoše paši Sehidiji.
A da vidiš Tomice hajduka!
Sve cvijeli po gori zelenoj
A ne smije u selo Doljane,
A sve krije suze od družine.*

*425. Jedno jutro Toma uranio
Pa cvijeli pod omarom vitom.
Njemu dođe vila Prigorkinja:
»Ja bora ti, Tomica hajduče,
Što cvijeliš, muka koja ti je?*

*430. »Kako, vilo, cvijeliti neću,
Kad imadoh dva najbolja druga,
A, Mijata i s njim Marijana,
Pa otišli u selo Doljane,
Da okumi d'jete Bobovčevo,*

435. *Pa ih nejma, vilo posestrimo!*
Ne možeš mi kakav haber kazat?»
A veli mu vila Prigorkinja:
»Ja, Tomica, dragi pobratime!
Rada bih ti dobar haber kazat,
440. *Al' ne mogu, veće kakono je.*
Ja sam vila u planini bila
U Igmanu niže Sarajeva,
Vidjela sam svojijem očima:
Mijatovu glavu pronesoš,
445. *Marijana živa provedoš,*
Dovedoš u šeber Saraj'vo,
Dadoš ih paši Sehidiji.
Pita paša Malog Marijana:
'Otkud tebi takvo odijelo?'
450. *A veli mu Mali Marijane:*
I sam znadeš, milom Bogu fala,
Otkud meni ovo odijelo:
S takih sadro a na se nadero.«
Njemu paša opet besidio:
455. *Marijane, iz gore hajduče,*
Da mi hoćeš viru založiti,
Da me, bolan, nećeš ostaviti,
Dovijeka ja moga, ja tvoga,
Tvoju bih ti glavu poklonio!'
460. *A Marjan mu riječ progovara:*
'Gospodine, paša Sehidija,
Pokloni mi moju rusu glavu,
A evo ti tvrdu viru dajem,
Tebe pašo, ostaviti neću,
465. *Dovijeka ja svoga, ja tvoga.'*
I pušća ga paša Sehidija.
Bog ubio mlade Sarajlije,
Bezerdžane i trgovce mlade,

- Ubiše ga iz ruku kamenjem.«*
470. Kad je Toma vilu razumio,
Cvili junak kao guja ljuta.
Onda Toma društvu govorio:
»Ja, družino, draga braćo moja!
Hajdemo mi u selo Doljane,
475. Da mi naše kume upitamo,
Što je bilo, što l' se dogodilo.«
Pa odoše u selo Doljane
Bijelomu dvoru Bobovčevu.
Sve im kaže ljuba Bobovčeva
480. Pa odoše u Vran u planinu.
Al' se Arap hasi učinio
U Saraj'vu hladno pije vino
Po Varoši i po Latinluku.
Al' da vidiš mlade Sarajlije,
485. Bezerđane i trgovce mlade
Gdje odoše paši Sehidiji:
»Gospodaru, paša Sehidija,
Zaludu si zmaja pogubio,
Ostala je guja u kamenu,
490. Osto ti je Tomica hajduče
S Mijatovih druga četrdeset.
Dobavi nam Mijatovo društvo!«
Zove paša Klišanin Arapa
I pobru mu Bobovca Iliju:
495. »Brže da ste Mijatovo društvo
Pa se oni na noge skočili
I uzeše šezdeset delija
I pođoše u Vran u planinu,
Dan po danak na Ljubišu b'jelu.
500. Desile se babe na stanovam
Pa pitaju bake na stanovma:
»Jeda, babe, društva Mijatova?«

- A govore babe ostarile:
»Kako nam je Mijat poginuo,
505. Veće mu se ne zna ni za društvo.«
Tu se oni rahat učiniše
I golemu vatru naložiše,
Vino piju a pripiču janjce,
Jadne babe masnu prevrtušu.*
- 510. A sve gleda Tomica hajduče,
Sve on gleda iz Vrana planine.
Kad se tamna ufatila noćca
On ugleda oganj, vatru živu,
Gdino gori oganj na Ljubuši,*
- 515. Pa družini svojoj govorio:
»Hej družino, draga braćo moja:
Kako nam je Mijat poginuo,
Mi nijesmo ništa zadobili.
Golem gori oganj na Ljubuši,*
- 520. Jal' su svati, jali su trgovci!
Vi sjedite pred pećinom st'jenom
A ja, braćo, odoh na Ljubušu,
Da ja vidim ko j' kod vatre žive.«
Uze dugu po srijedi pušku,*
- 525. Hajduk brže na Ljubušu siđe,
Primače se ognju, vatri živoj,
Al' kod vatre Klišanin Arape
I kod njega Bobovac Ilija,
A oko njih mlade pašalije,*
- 530. Vino piju, a janjce pripiču.
Biše Toma pušku položio,
Položio po studenoj stini,
Na Arapu nišan sastavio:
Pa se misli Tomica hajduče:*
- 535. Da b' ubio Klišanin Arapa,
Uteče mi Bobovac Ilija.*

- Već on diže pušku sa stijene
Pa se vrati hajduk uz planinu.
Pred pećinu do družine dođe,*
540. *Sve družini po istini kaže:
»Već hajdemo, braćo, na Ljubušu,
Osvetiti Mijat harambašu
I našega Malog Marijana!«
Skočiše se na noge lagane,*
545. *Četrdeset, jedan za drugim,
I siđoše na ravnu Ljubušu
Al' se oganj vatra potrnula
A pospale mlade pašalije.
Napadoše gorske haramije,*
550. *Isikoše šezdeset delija,
A Arapu ruke savezaše
I đidi Bobovcu Iliji,
Pa goleme ražnje donesoše,
Obadva ih na ražnje nadiše,*
555. *Oganj živu vatru potakoše,
Pa ih ognju živom primakoše,
Obadva ih žive ispekoše.
Od Ilije meso odrezuju
Te ga daju Klišanin Arapu,*
560. *Od Arapa odrezuju meso
Te pitaju Bobovac Iliju.
Na živu ih ognju ispekoše
Pa odoše u selo Doljane,
Bobovčeve dvore zapališe.*
565. *Kako su ti onda izgorili,
Ni danas se nisu načinili!
I tako ti Miju osvetili
I svojega Malog Marijana.³⁷*

³⁷Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, lirika, epika, retorika*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo, 2006.

7.2. Andrijica Šimić

Andrijica Šimić se rodio kod Gruda, u Alagovcu 2. Listopada 1883. godine. Sa navršenih deset godina bio je primljen u službu agi Tikvini u Mostaru gdje je služio punih deset godina. Nepravda ga je natjerala na bijeg u planinu 1859. godine. Priča se da je oteo oružje jednom begu i sasuo mu prašine u oči. Bio je u hajducima i djelovao je po raznim mjestima kao što su Rakitno, Doljani, Imotski, Kupres, Livno, Glamoč, itd. Narod opisuje Andrijicu kao hrabrog čovjeka koji se borio protiv nepravde na čast sirotinji i potlačenima. Bio je uhićen izdajom te su ga izručili turskim vlastima. Bio je oko dvije godine u tamnicama u Splitu, Duvnu, Livnu, Imotskom i Ljubuškom kad je napokon iz ljubuškog zatvora uspio pobjeći tako što je prepilio okove u kojima se našao.

O Andrijici Šimiću postoji više sačuvanih predaja, ali jako mali broj epskih pjesama koje govore o njegovu životu i hrabrosti. Jedna od tih pjesama je:

ANDRIJICA ŠIMIĆ I JOVO KADIJEVIĆ

*Rodi majka guju šarovitu,
u Grudama selu krševitu.
To ne bila guja šarovita,
nego momče Šimiću Andrija.*

5. *Spominjem se dobro iz dubina,
moje dobi od dvadeset godina.
Kad ja odoh do grada Mostara,
u Tikvine moga gospodara.
Kao sluga, agu sam služio,
10. punih deset godina navršio.
Kad navrši dvadeset godina,
ja ostavi agu gospodina,
ja ostavi svoju trgovinu,
od Mostara dođem do puškara,
15. učit kak se pravi puška šara.
Dvi godine, a dvi držah piće,*

*kruh prodavah i ostalo iće.
Kad navrših dvajes četri godine,
od rođenog dana pobratime.*

20. *Ja ostavi svaku trgovinu
i odo' obać' svoju domovinu
i gradove po Ercegovini,
pjevaj brate, velim u istini.
Kada Grude selo porobiše,*
25. *ter Šimiću Ivi govoraše:
«Kaurine ti tri vola imaš,
sto i dvajest groša dati moraš.»
»Sto dvajest, zašto gospodine?
Svaku glavu da ja platim više,*
30. *svaku glavu, to zakon ne piše.»
A Ture je handžur povadio,
u nebo ga gore okrenio.
«Kakav zakon, odma vadi pare,
vidiš da si ostao bez glave.»*
35. *Šimić Ivo, pomoć ne imade,
sinovi mu podaleko rade.
Kad je Ivo za večerom bio,
svojim sincim sve je povidio.
Kad ujutro jutro osvanilo,*
40. *Andrija je pušku zametnuo.
Sam prigazi goru i ravnicu,
u Ljubuški da traži pravicu.
Poče Andre sucu kazivati,
sve istinu ništa ne lagati,*
45. *što su silni Turci učinili,
'arač njima teški pokupili.
Ali sudac njemu ne viruje,
oštro gleda i teško ga psuje.
Idi more, nemoj mi lagati,*
50. *niti moje Turke napadati.*

- Oni nisu kako vi kažete,
već tužite da ih obružite.
Šimić reče, oj neka ne dira:
»Ne straši me ništa vika tvoja,
55. al' od sada pravica je moja.
Ja odlazim doli u šumicu,
tamo doli u gustu lužinu,
da naplatim Turcim zadužbinu.»
Sudac na njeg oči izbuljio:*
- 60. «Što to bališ, jesi poludio?»
Šimić reče, ja odlazim sada
kad se vratim kazat ću ti tada.
Čim dođe u prvu čaršiju,
uli u se žeženu rakiju.*
- 65. I on bježi iz Ljubuškog grada,
da ga više ne dopane jada.
Tute sritne Kadijević Jovu,
al' ga pita mladi Kadijević:
«Gdje si bio Šimiću Andrija?»*
- 70. Andre njemu sve po redu kaže,
što su silni Turci učinili,
harač teški njemu pokupili.
Al' besjedi mladi Kadijević:
«Čuješ li me, Šimiću Andrija,*
- 75. nemoj u nji' iskat pravicu,
prava će te stavit u tamnicu.
Imaš Andre oko sokolovo,
to ti veli Kadijević Jovo,
a po srcu ja sudim po tebi,*
- 80. da pred nikim uzmakao nebi.
Daklen, uzmi pušku osvetnicu
i pribigni k meni u goricu.»
Pa će Andre po Božjoj volji
i za naske svanut dani bolji.*

85. *Kako rekli tako učinili,*
svaku noću zajedno su bili.
Poginuo neki osmanlija,
zapravo se nikad nije znalo,
to ubojstvo ko je učinijo.
90. *Turci vele Šimić ga ubijo.*
Zato Andre više nije tija,
Turcim ići, jerbo nije smija,
te se s Jovom po gorici krija.
Nasta jesen ubava i zlatna,
95. *u svačemu i u rujnom vinu,*
a u gaju zelenoga luga,
dva su bijedna i nevoljna druga.
Al' besjedi mladi Kadijević,
«Čuješ li me Šimiću Andrija:
100. *men' se čini da bi bilo vrime,*
da mi naša obiđemo sela.»
Al' besjedi mladi Andre Šimić:
«Brato Jovo, ne zbori mi toga,
meni vamo srce nasliđuje,
105. *da se tamo izdaja nam snuje.»*
O tome su oni povidali,
u Aržanovo mjesto dolazili,
u Dudića konak učinili.
Ali Dudić od Boga mu bilo,
110. *kad je bilo noći od ponoći,*
on navede Turke na ajduke.
Poče Jovo iz pojate bježati,
olovo ga među pleća svati.
Mrtav Jovo crnoj zemlji pade,
115. *dušu svoju Bogu predade.*
A Andriju živa uhvatiše,
svezaše mu ruke naopako
i udri ga nogom u zadnjicu.

Kad se Andre od sna probudio
120. i vidio ruke svezane.
Zašto Turci, da od Boga znate,
što me niste prije probudili,
pa svi tada na me udarili!
Vidili bi Boga jedinoga
125. ko van zube od handžara moga.
A sad mi je snaga oduzeta,
*vodite me, niko vam ne smeta.*³⁸

8.BROJALICE

Za brojalicu se kaže da je vrsta umjetničko-književnog teksta, ritmična igra, kratka pjesmica, ritmična cjelina, igra riječima, vrsta onomatopeje ili oblik dječjeg stvaralaštva. Brojalice su jezične umotvorine-narodne i književne, klasične i suvremene ali sve imaju duboki korijen u narodnom stvaralaštvu. Brojalicom djeca određuju u igri tko će loviti, baciti loptu, tko će započeti igru, nešto smisliti, pokazati, odgovoriti. Brojalica je sredstvo igre, poticaj za igru, dopuna igri i igra sama. Često je izvor novih ideja.³⁹

Kazivačica navodi kako su se brojalice (koje slijede) najčešće pjevale maloj djeci, ponekad umjesto uspavanki. Ovo su prve pjesme koje je kazivačica naučila od svoje majke. Također, navedene brojalice su služile za zabavu djeci dok bi čuvali stado na pašnjacima.

Jeste l' čuli djeco?
Ozbiljno, bez šale.
Otvora se škola
za pačiće male.

Svi pačići došli,
k'o i đaci stoje,

³⁸ Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, lirika, epika, retorika*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo, 2006.

³⁹ Peteh, Mira, *Zlatno doba brojalice*, Alinea, Zagreb, 2000., str. 13

*stari učo je stavio
naočale svoje.*

*Učili su marljivo
od sride do petka,
ali se oni nisu makli
dalje od početka.*

*Ništa nije naučila
pačadija ta,
nego što je i prije znala
"pa-pa-pa-pa-pa".⁴⁰*

*Janje moje maleno,
runo mu je svileni.
Povazdan se igran s njim
k'o sa drugon najboljin.
Jamin vode, natočin,
pa je njemu donosin.*

*Jedan, dva, tri,
volili se mi.
Čet'ri, pet,
Voli se cijeli svijet.
Šest, sedam,
Voli me momak jedan.
Osam, devet,
Sad odo' u krevet.*

*"Šic-mic-micika,
što se ne bi udala?
Šic-mic-micika,*

⁴⁰ Kazala je Stojka Vukojević.

bi li htjela zidara?"
"Zidar zida navisoko,
pa na cure baca oko.
Joj, majko, majčice,
zidara pak ne."

"Šic-mic-micika,
bi li htjela zubara?"
"U zubara zlatni zubi,
da znaš majko kako ljubi.
Joj, majko, majčice,
zubara pak ne."

"Šic-mic-micika,
bi li htjela šustera?"
"U šustera krive pete
pa za njime cure lete.
Joj, majko, majčice,
šustera pak ne."

"Šic-mic-micika,
bi li htjela prosjaka?"
"Prosjak prosi pa mi nosi,
Ja ću sjesti pa ću jesti.
Joj, majko, majčice,
prosjaka pak da."⁴¹

Ja sam mala
pa sam pala,
pa sam čaše polupala.
Moj će tata raditi
pa će čaše platiti.⁴²

⁴¹ Kazala je spomenuta Stojka Vukojević.

⁴² Isto.

*Oj curice, curice,
Ko ti plete kosice?
Nekad tata, nekad mama,
nekad i ja sama.*

*Moja mala cura fina,
udat će se za Marina.
Marin ima novaca
da joj kupi ovaca.*

*Devet sati,
ide momak Kati.
Ne voli je
pa se opet vrati.⁴³*

ZAKLJUČAK

Ovaj diplomski rad bavi se usmenom književnošću ljubuskoga kraja, imajući u vidu antropološki i etnološki kontekst.

Najvažniji zadatak rada je bio predložiti sliku jednog naroda koji se nastanio na određenom mjestu u jedno određeno vrijeme. U radu se nalazi slika jedne stvarnosti.

Kazivačica je ispričavijedala različite pjesme, priče o svom djetinjstvu i odrastanju te ostale stvari za koje je ona smatrala da bi, ako ostanu zapisane i sačuvane, mogle biti korisne generacijama koje slijede. Kao što je i shvatljivo, još od davnih dana ljudi osjećaju potrebu da znaju o svojoj prošlosti, o običajima koji su se prije provodili te da to usporede za sadašnjim vremenom.

Rad se može sadržajno i logički podijeliti u dvije veće cjeline, tj. priče i pjesme koje se onda dalje mogu podijeliti u više cjelina. Tako se priče dijele na predaje(povijesne predaje,

⁴³ Isto.

eshatološke predaje i pričanja iz života), priče o nekadašnjem životu, priče o Božiću, Badnjaku i Uskrsu. Pjesme se dijele na lirske pjesme, epske pjesme, gange i brojalice.

Međutim, većina običaja koje je kazivačica opisala se sada mogu prepoznati tek u ponekim kućanstvima i obiteljima, dok se određen dio njih jednostavno izgubio, u današnje vrijeme smatra se zastarjelim i nimalo prigodnim za današnji način života.

Čitajući ovaj diplomski rad, lako se dolazi do zaključka da se mnoge riječi u današnje vrijeme ne koriste, čak ni na prostoru gdje kazivačica živi. Nije teško shvatiti ni zašto; naime, većina ovih nepoznatih riječi se koristila prijeviše od 50 godina i uzimajući u obzir da je jezik živa tvorevina koja se svakodnevno mijenja.

Na kraju, važno je napomenuti da je usmena književnost premalo istražena u odnosu na pisanu što bi se svakako trebalo promijeniti. Upravo zato je ovaj rad i nastao.

LITERATURA

1. Bošković-Stulli-Maja, *Usmeno pjesništvo u obzorju književnosti*, MH, Zagreb, 1984.
2. Botica, Stipe, *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, Školska knjiga, Zagreb, 1995.
3. Botica, Stipe, *Lijepa naša baština* (književno-antropološke teme), Sveučilišna naklada, Zagreb, 1998.
4. Čagalj, Šime, *Ganga – kao oblik usmenog izražavanja*, 1979.
5. Čapo-Žmegač, Jasna, *Hrvatski uskrсни običaji, Korizmeno-uskrсни običaji hrvatskog puka u prvoj polovici XX. stoljeća, pučka pobožnost, zajednica*. Golden marketing, Zagreb 1997.
6. Dragić, Marko, *Badnje jutro i dan u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina, Vol. 10, No, 10/2, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2014., str. 399-435.
7. Dragić, Marko, *Badnja noć u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina br. 6, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2010., str. 229-264.
8. Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008.
9. Dragić, Marko, *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu br. 1 (1-196), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008, str. 67-91.
10. Dragić, Marko, *Od Kozigrada do Zvonigrada*, Mala nakladna kuća Sveti Jure i Zajednica izdanja ranjeni labud ZIRAL, Baška Voda – Mostar - Zagreb 2001.
11. Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, lirika, epika, retorika*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo, 2006.
12. Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo 2005.
13. Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, IV. Poboljšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986.
14. *Narodne lirske pjesme*, priredio Olinko Delorko, PSHK, knjiga 23, Zora, MH, Zagreb, 1963.
15. Peteh, Mira, *Zlatno doba brojalice*, Alinea, Zagreb, 2000.
16. Rihtman-Auguštin, Dunja *Knjiga o Božiću, Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi*, Golden marketing, Zagreb 1995.
17. *Usmene lirske pjesme*, priredio Stipe Botica, SHK, Zagreb, 1996.

18. *Usmene pripovijetke i predaje*, priredila Maja Bošković-Stulli, SHK, MH, Zagreb 1997.
19. *Poslovice, zagonetke i govornički oblici*, priredio Josip Kekez, SHK, MH, Zagreb 1996.

KAZIVAČICA

Stojka Vukojević (djevojačko prezime Lauc), rođena 27.9.1931. godine u selu Vašarovićima, blizu Ljubuškog, grada u Bosni i Hercegovini. Jedna je od sedmero djece Paška i Anđe Lauc. Imala je pet sestara i jednoga brata. Zbog siromaštva njihov život nije bio lagan. Stojka i njene sestre su išle u školu samo do 4. razreda osnovne škole, dakle imale su samo ono nužno obrazovanje, dok je brat Pero imao završenih osam razreda osnovne škole. Sa dvadeset i dvije godine Stojka se udala za dečka koji je živio u istom selu, Srećka Vukojevića. Imali su troje djece: Zrinku, Antu i Anu, i od to troje djece su dobili i devetero unučadi: Mariju, Antonelu, Zrinku, Dajanu, Andreu, Veselu, Ivanu, Nikolu i Dušana. Nakon nekog vremena, kad je ostario, Srećko se razbolio i umro, a Stojka i sada živi u Vašarovićima sa svojom obitelji, sa sinom, nevjestom i unukama.

RJEČNIK

A

advokat – odvjetnik

'arač – harač

B

babo - otac

bija – bio

biloga – bijeloga

brat' - brati

brez – bez

C

cilo -cijelo

crnin – crnim

Č

čin - čim

čokati – tipkati

čovika – čovjeka

čut' – čuti

Ć

ćaća – otac, tata

ćebe – deka

'ćeri – kćeri

D

današnji' – današnjih

derat' - derati

di – gdje

dica – djeca

dilovalo - djelovalo

duvan – duhan

DŽ

džaba – uzalud, bezveze

Đ

đava – đavao

E

Ercegovka - Hercegovka

F

fažol – grah

fermat – biti briga za (ne) što

fina – lijepa

frajla – žena, gospođa

G

glavnon – glavnom

gleda' – gledao

gori – gore

H

hajvan – domaće životinje

I

ićmet – pregršt

ide – ide

iša' - išao

izdanu – izdahnu

J

jami – uzme

jednon – jednom

jerbo – jer

ji – ih

K

k'o – kao

kotula – suknja

krećale - kretale

kruv – kruh

L

lega' - legao

lipa – lijepa

lipota - ljepota

lito - ljeto

lola – ljubavnik

LJ

ljuba - dragi/a, ljubavnik/ca

M

milicija – policija

milon - milom

more – može

N

'nako - onako

namignija – namignuo

nan – nam(a)

na'ranit' - nahraniti

naresta' - narastao

naša' - našao

natrat' – natjerati

nekin - nekim

nevista – nevjesta

niko - nitko

nisan - nisam

nosija – nosio

NJ

nji – njih

O

'oće – hoće

opazija - opazio

oženija - oženio

P

pasa' - odgovarao

pivali – pjevali

poć' - poći

pogleda' - pogledao

pomanitati – poludjeti

poša' - pošao

potrča' – potrčao

povazdan – cijeli dan

privarija – prevario

pro'oda - prohoda

pušija – pušio

prić' – prijeći

S

silon – silom

smi' - smije

smišni – smiješni

sovati – vikati

svon – svom

Š

'šenica – pšenica

šuster – krojač

T

teća – lonac

'tica – ptica

'tić - ptić

'tija – htio

'tili - htjeli
tit' – htjeti
Turčinon - Turčinom
triba' – trebao

U

učo – učitelj
umra - umro
unda – onda
uvita – uvjeta
upa' - upao
uzeja – uzeo

V

'vako – ovako
vazda – uvijek
vičuć' - vičući
vidija – vidio
vinčanje - vjenčanje
vinđaka – jakna
vira – vjera
virovat' - vjerovati
volija – volio
vr' - vrh
vrime – vrijeme

Z

zaboja – zabo
zimirila – spazila
zapantit' - zapamtiti
znajuć' - znajući

Ž

živina - domácí zvířata

SAŽETAK

Glavni cilj ovog rada bio je istražiti usmenu književnost u gradu Ljubuškom i okolici. Imajući na umu etnološki i antropološki kontekst, lako se shvaća važnost usmene književnosti u svakidašnjem tadašnjem životu. Neke pjesme su se pjevale u određenim prigodama kao što su uspavljivanje djeteta, zabavljanje, tugovanje. Usmena književnost koja se prenosila s koljena na koljeno pratila je čovjeka praktički od početka pa do kraja života.

U radu, kazivačica Stojka Vukojević je ispričovala niz događaja vezan za njen život, razne običaje za vrijeme određenih blagdana, neke prigodne pjesme itd.

Budući da se većina onoga što je kazivačica izrekla događalo prije 50 ili više godina, poneki običaji bi se možda mogli učiniti zastarjelima i čudnima, dok su se nek održali još do danas.

Ovaj rad se temelji na iskazu kazivačice, čiji je iskaz snimljen te prepisan točno onako kako je ona to izgovarala. Kroz oči jedne žene, kazivačice, ispričovan je cijeli jedan niz događaja, običaja, pjesama i svega što je u tadašnje vrijeme bilo specifično za područje ovoga kraja.

SUMMARY

The main objective of this study was to investigate the oral literature in the town of Ljubuški and the surrounding area.

Bearing in mind the ethnological and anthropological context, it is easy to understand the importance of oral literature in everyday life.

Some songs are sung in certain occasions like putting baby to sleep (lullabies), or for the purpose of fun, or grieving. Oral literature that has been passed from generation to generation accompanied man almost from the beginning to the end of life. In this paper, narrator Stojka Vukojevic narrated a series of events related to her life, and various customs during certain holidays, some traditional songs and so on. Since most of what the informant handed happened 50 or more years ago, some traditions may seem obsolete and strange, while some maintain to this day.

This paper is based on the testimony of one informant, Stojka, whose testimony was recorded and transcribed exactly as she said it, word by word. Through the eyes of a narrator, we can see the entire sequence of events, customs, songs and everything that was specific for this area at that time.